

Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied 2021-2030

SAMEN INVESTEREN IN HET ZEEUWSE LANDELIJK GEBIED

In dit Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied 2021-2030 staan de programma's en activiteiten die de Provincie Zeeland op korte- en middellange termijn gaat uitvoeren op het gebied van landbouw en natuur centraal.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	5
1. Inleiding	6
1.1. Visie, scope en reikwijdte	6
2. Beleid, doelen en inspanningen	8
2.1 Landbouw	8
2.2 Natuur en landschap	9
2.3 Beleidsagenda, overige opgaven binnen het landelijk gebied	10
2.3.1 Wateropgave	10
2.3.2 Klimaatadaptatie.....	10
2.3.3 Strategische aanpak Stikstof, samen aan de slag	11
3. Acties, instrumenten en financiën.....	12
3.1 Spoor 1: Het bevorderen van de transitie naar een volhoudbare landbouw	13
3.1.1 Bodem.....	13
3.1.2 Water	14
3.1.3 Functionele (agro)biodiversiteit	15
3.1.4 Kennis en innovatie.....	16
3.1.5 Belonen naar prestatie	16
3.1.6 Eiwittransitie	17
3.1.7 Ketenaanpak	18
3.1.8 Biologische landbouw	19
3.1.9 Agroforestry en voedselbossen	20
3.2 Spoor 2: Het bevorderen van de biodiversiteit	24
3.2.1 Structurele aanpak stikstof en provinciale Strategische aanpak Stikstof	25
3.2.1.1 Programma Natuur 2021-2030	26
3.2.2 Het versterken van natuur en landschap.....	29
3.2.2.1 Het Natuurnetwerk Zeeland als onderdeel van het robuuste Nederlandse Natuurnetwerk	29
3.2.2.2 Soortenbeleid en –bescherming	32
3.2.2.3 Realiseren van goed functionerende natuurlijke groenblauwe dooradering	32
3.2.2.4 Agrarisch Natuurbeheer (ANLb)	33
3.2.2.5 Natuur- en culturele beleving.....	34
3.2.2.6 Optimaliseren bestaande inzet en instrumentarium ter bevordering biodiversiteit in agrarische gebieden	34

3.2.3	Het stimuleren van landschapontwikkeling en –bescherming	35
3.2.3.1	De landelijke Bossenstrategie en de Zeeuwse Bosvisie.....	36
3.2.3.2	Landschapsvisie en landschapsstructuurkaart	38
3.3	Spoor 3: Het realiseren van de klimaatopgave uit het klimaatakkoord voor landbouw, landgebruik en natuur	41
3.3.1	Koolstofopslag in de bodem	41
3.3.2	CO ₂ -vastlegging door natuur behouden en versterken	42
3.3.3	Klimaatneutraliteit in de keten	42
3.3.4	Glastuinbouw	43
3.4	Spoor 4: Samen het verschil maken in het landelijk gebied	45
3.4.1	Het realiseren van meer natuurinclusieve landbouw.....	46
3.4.2	Het realiseren van multifunctionele boerennatuur langs kwetsbare natuurgebieden	48
3.4.3	Biodiversiteit meenemen in overige (gebieds)opgaven	48
4.	Financiën.....	51
4.1	Rijks-, Europese en provinciale middelen	51
4.2	Globaal overzicht totale beschikbare financiën per spoor.....	53
5.	Samenwerking in uitvoering.....	54
5.1	Organisatie van uitvoering; Provinciale Commissie Groene Ruimte.....	54
5.2	Sturing en monitoring	54
	Afkorting.....	55

Samenvatting

Het Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied 2021-2030 (Uitvoeringsprogramma) omvat de programmering van acties, maatregelen en voorbeelden van projecten die vallen onder het bredere provinciale programma “Balans in het Landelijk gebied” voor de komende 10 jaar.

Het programma stuurt daarbij op doelen en ambities zoals deze zijn verwoord in het ambitiedocument “Samenwerken aan het Zeeuwse Platteland”, de Natuurvisie 2017-2022, de Zeeuwse klimaatadaptatiestrategie en de rijksopgaven “landelijke structurele aanpak stikstof” en “landelijke Bossenstrategie”. Deze laatste opgaven zijn in 2020 op provinciaal niveau vertaald naar een Zeeuwse strategische aanpak stikstof en een Zeeuwse Bosvisie. Aanvullend daarop is het Uitvoeringsprogramma gericht op doelen en ambities zoals deze in de provinciale Omgevingsvisie (voorontwerp) zijn opgenomen.

Deze verschillende opgaven en trajecten kennen doorgaans een eigen bestaande of nog verder uit te werken uitvoeringsagenda en/of uitvoeringsprogramma. Bovenstaande maakt dat het Uitvoeringsprogramma een dynamisch programma is en blijft.

Het Uitvoeringsprogramma omvat als werkingsgebied het gehele Zeeuwse landelijk gebied vanaf de bebouwde kom inclusief de binnendijkse randen van de grote wateren. Daarbij richt het programma zich primair op het versterken van de verbinding tussen de landbouw en de natuur, inclusief landschap.

In het Uitvoeringsprogramma worden de vier sporen uit het Ambitiedocument (2019) zoveel mogelijk met elkaar geïntegreerd.

Spoor 1: Het bevorderen van de transitie naar een volhoudbare landbouw

Bij volhoudbare landbouw gaat het om voldoende experimenteerterruimte voor uitwerking van economische uitdagingen, verdienmodellen, innovatie, de aanpak in en samenwerking met de keten, het sluiten van kringlopen, grond en financiering, voedselveiligheid, et cetera. En ook om fysieke uitdagingen als de bodem, het beheer van (zoet) water en de (functionele) biodiversiteit in relatie met spoor 2.

Spoor 2: Het bevorderen van de biodiversiteit

Naast het tijdig voltooien van het Zeeuwse Natuurnetwerk gaat het om gedragen maatregelen buiten het Zeeuwse Natuurnetwerk ter bevordering van de Zeeuwse biodiversiteit. Daarbij ligt de nadruk op versterking van de groenblauwe dooradering, natuurherstel van Natura 2000-gebieden en de versterking van landschap binnen agrarische gebieden. Dit in combinatie met spoor 1. Ook bodemgesteldheid en beschikbaarheid van kwalitatief (zoet)water zijn hierbij van essentieel belang.

Spoor 3: Het realiseren van de klimaatopgave uit het klimaatakkoord voor landbouw, landgebruik en natuur

Met de Regionale Energie Strategie (RES) wordt uitwerking gegeven aan de meeste doelen en ambities uit het klimaatakkoord. Voor de onderdelen landbouw en landgebruik volgt deze uitwerking via het Uitvoeringsprogramma.

Spoor 4: Samen het verschil maken in het landelijk gebied

Het realiseren van doelen en ambities voor landbouw, biodiversiteit en klimaat vergt vergaande samenwerking tussen diverse betrokken partijen in landelijk gebied. Met het Uitvoeringsprogramma willen we inzetten op (nieuwe) uitvoeringscoalities van samenwerkende partijen die bijdragen aan het realiseren van integrale oplossingen.

Het Uitvoeringsprogramma is tot stand gekomen met betrokkenheid van diverse belanghebbenden vanuit mede overheden, landbouw en natuurorganisaties. De uitvoering van de acties onder de verdere sporen vindt plaats binnen bestaande samenwerkingsgremia, gekoppeld aan de verschillende thema's en/of beleidsvelden.

1. Inleiding

Het Zeeuwse platteland staat voor grote uitdagingen. Op de eerste plaats bestaan zorgen om de volhoudbaarheid van de landbouw; de bodemgesteldheid en de bodemvruchtbaarheid, de beschikbaarheid van kwalitatief goed zoet water, de beperktere beschikbaarheid van gewasbeschermingsmiddelen, de voedselveiligheid, het niet sluiten van kringlopen, enzovoort. Tegelijkertijd is er forse druk vanuit de markt om steeds goedkoper te produceren en wordt daardoor het verdienvermogen steeds meer aangetast.

Op de tweede plaats zijn er grote zorgen om de biodiversiteit. Versterking van de biodiversiteit is intrinsiek van belang en is, zo is door de stikstofcrisis gebleken, ook voor verdere maatschappelijke economische ontwikkeling cruciaal. Met het reeds ingezette natuurbeleid zijn we onderweg, maar we zien met elkaar dat meer nodig is om het tij van biodiversiteitsverlies te keren. Het gaat om systeemherstel in en buiten de natuurgebieden én het daaraan gekoppeld herstel van de algehele biodiversiteit. Deze opgave is niet alleen essentieel voor de natuur maar is ook voor de landbouw en andere maatschappelijke functies van groot belang.

Op de derde plaats is klimaatadaptatie een belangrijk aandachtspunt, zowel voor landbouw als natuur. Klimaat met steeds meer extremen in neerslag en temperatuur waaronder regen en droogte, toenemende verzilting, risico's op ziekten en plagen, enzovoort.

Deze verschillende opgaven zijn niet afzonderlijk van elkaar te beschouwen en ademen stuk voor stuk een forse inspanning uit waarbij het de uitdaging is maximale synergie te vinden tussen deze afzonderlijke opgaven.

Het Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied 2021-2030 (Uitvoeringsprogramma) concretiseert daarbij zo veel als mogelijk een opgave voor de Zeeuwse landbouw en natuur inclusief de daarbij wenselijke en noodzakelijke verbindingen hiertussen. Daarbij is richting gegeven aan versterking van de biodiversiteit binnen en buiten het Natuurnetwerk Zeeland (NNZ), de versterking van het Zeeuwse landschap en de inzet op een transitie naar een volhoudbare landbouw binnen Zeeland.

1.1. Visie, scope en reikwijdte

Het programma Landelijk Gebied is tot stand gekomen met betrokkenheid van diverse belanghebbenden vanuit mede overheden, landbouw en natuurorganisaties. Het Uitvoeringsprogramma omvat de programmering van acties, maatregelen en voorbeelden van projecten die vallen onder het bredere provinciale programma "Balans in het Landelijk gebied" voor de komende 10 jaar.

Het Uitvoeringsprogramma is dynamisch en omvat uitgangspunten voor het stimuleren van thematische projecten die geïnitieerd en uitgevoerd kunnen worden gedurende de periode 2021-2030. Het programma stuurt daarbij op doelen en ambities zoals deze zijn verwoord in het ambitiedocument "Samenwerken aan het Zeeuwse Platteland", de Natuurvisie 2017-2022, de Zeeuwse klimaatadaptatiestrategie en de rijksopgaven "landelijke structurele aanpak stikstof" en "landelijke Bossenstrategie". Deze laatste opgaven zijn in 2020 op provinciaal niveau vertaald naar een Zeeuwse strategische aanpak stikstof en een Zeeuwse Bosvisie.

Al deze afzonderlijke documenten vormen de onderliggende beleidsdocumenten voor de in de provinciale Omgevingsvisie (voorontwerp) opgenomen ruimtelijke visies, doelen en ambities tot 2030 voor landbouw, natuur en landschap zoals:

- Landbouw: Een volhoudbaar landbouwsysteem dat functioneert in evenwicht met de omgeving, waarbij kringlopen op een zo laag mogelijk niveau gesloten zijn en sprake is van een adequaat verdienmodel.

- **Natuur:** *Behoud en versterking van de Zeeuwse biodiversiteit. Specifiek wordt daarbij ingezet op het bereiken van een 70% doelbereik van stikstofgevoelige binnendijkse Natura 2000 gebieden in 2030, 100% in 2050.*
- **Landschap:** *Behoud en versterking van een aantrekkelijk en gewaardeerd Zeeuws landschap dat optimaal veerkracht en ruimte biedt voor natuurlijke processen ten gunste van economie (wonen, werken en recreëren), natuur, bodem en water.*

Het Uitvoeringsprogramma omvat als werkingsgebied het gehele Zeeuwse landelijk gebied vanaf de bebouwde kom inclusief de binnendijkse randen van de grote wateren. Daarbij richt het programma zich primair op het versterken van de verbinding tussen de landbouw en de natuur, inclusief landschap waarbij experimenteerruimte wordt gecreëerd voor:

1. Het zoeken naar innovaties en versterking van het verdienvermogen van landbouw als onderdeel van een volhoudbare Zeeuwse landbouw;
2. Het stimuleren en realiseren van (innovatieve) mogelijkheden voor versterking van de biodiversiteit binnen bestaande en nieuwe vormen van landbouw ten behoeve van landbouw en natuur en;
3. Het versterken van onze Zeeuwse biodiversiteit binnen het landelijk gebied als geheel met als focus rand- of multifunctionele zones rondom stikstof overbelaste Natura 2000-gebieden. Dit als onderdeel van de provinciale Strategische aanpak stikstof.

De genoemde verbinding landbouw en natuur is onlosmakelijk verbonden aan de bestaande of nog te realiseren natuur binnen het Natuurnetwerk Zeeland. We spreken daarom binnen ons Uitvoeringsprogramma vervolgens van “donkergroene” natuur als het we hebben over natuur binnen het begrensde NNZ en van “lichtgroene” natuur buiten het NNZ. Dit ook overeenkomstig de Zeeuwse Kustvisie waarbij bijvoorbeeld wordt ingezet op structuurverbetering van recreatiebedrijven en een betere landschappelijke inpassing van die bedrijven.

Concreetheid van het Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied 2021-2030

Binnen het Uitvoeringsprogramma maken we verder actief verbindingen met andere provinciale opgaven, programma's of rijksthema's die eveneens landbouw en natuur raken. Dit is gedaan door het opnemen van verwijzingen en het zoveel mogelijk synchroniseren van bestaande of nog verder uit te werken uitvoeringsagenda's met landbouw en natuur ambities. Andere opgaven en/of programma's kennen een eigen planning en eigen uitwerkingen. Voorbeelden daarvan zijn het provinciale waterprogramma Europese Kaderrichtlijn Water, de Strategische aanpak Stikstof, het Deltaplan Zoet water, erfgoed, cultuurhistorie en aardkundige waarden, de Zeeuwse Klimaatadaptatie Strategie en de uitvoering van de Zeeuwse Kustvisie. Daarnaast spelen ook nog initiatieven als onderdeel van verschillende programma's vanuit het Rijk of interbestuurlijke samenwerkingen zoals een Nationale Omgevingsvisie of Zuidwestelijke Delta. Deze verschillende opgaven en trajecten kennen doorgaans een eigen bestaande of nog verder uit te werken uitvoeringsagenda en/of uitvoeringsprogramma.

Bovenstaande maakt dat het Uitvoeringsprogramma een dynamisch uitvoeringsprogramma is en blijft. Indien aanpassingen van het Uitvoeringsprogramma aan de orde zijn zullen de Provinciale Commissie Groene Ruimte (PCGR) en Provinciale Staten tijdig geïnformeerd worden. De PCGR vervult daarbij een adviserende rol. De opgenomen projecten, maatregelen en of acties variëren daarom ook in mate van concreetheid, waarbij acties ook zijn gericht op het concretiseren van maatregelen en projecten of op de weg naar het initiëren van projecten. In enkele situaties zijn er nog geen acties te benoemen en worden deze nog onderzocht. Verder willen we leren van de resultaten van gerealiseerde projecten. Bijstelling van het Uitvoeringsprogramma zal daardoor regelmatig aan de orde zijn (zie ook hoofdstuk 5).

2. Beleid, doelen en inspanningen

Het Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied is een eerste aanzet voor de uitwerking van een verbinding tussen landbouw en natuur. Landbouw is en blijft een voor Zeeland een zeer belangrijke sector. Het Uitvoeringsprogramma daagt daarbij betrokken partijen uit om te komen tot (innovatieve) oplossingen die vervolgens vertaald kunnen worden naar concrete maatregelen en uitvoerbare projecten. De daarvoor benodigde “experimenteerruimte” vormt een belangrijk onderdeel van het programma uit oogpunt van leren - en het kunnen bijsturen - van beleid. Insteek daarbij is een toekomstgerichte en volhoudbare Zeeuwse landbouw inclusief de versterking van de algehele Zeeuwse biodiversiteit in het landelijk gebied.

De uitvoering is gericht op een gezamenlijke missie van Provincie en betrokken partners voor het bereiken van een volhoudbare landbouw en een structureel herstel van de Zeeuwse biodiversiteit. Dit in combinatie van het versterken van het gewaardeerde Zeeuwse landschap, gekoppeld aan de Zeeuwse identiteit. Het vigerende provinciale beleidskader vormt de basis voor dit Uitvoeringsprogramma gericht op het samenvattende provinciale doel:

“Het versterken van de verbinding tussen economie, maatschappij en natuur binnen Zeeland”

Omgevingsvisie

Zoals eerder verwoord sturen we met het provinciale Uitvoeringsprogramma op doelen en ambities uit de Provinciale Omgevingsvisie en de daaraan verbonden vigerende beleidsplannen voor natuur, landschap en landbouw. Daarbij is het van belang om juist bij het initiëren van projecten en maatregelen zoveel mogelijk synergie te zoeken in uitvoering met andere opgaven. Zie voor de verdere Subdoelen 2021-2030 Balans in het landelijk gebied, deel B van de provinciale Omgevingsvisie.

2.1 Landbouw

Het belang van de landbouw voor Zeeland is met een totale oppervlakte van 118.000 hectare en 7.500 werkzame mensen in de sector groot. Op een oppervlakte van ruim 85.000 hectare wordt een divers aanbod van gewassen geteeld (CBS, status 2018). Dit maakt Zeeland tot één van de grootste akkerbouwprovincies van Nederland. Naast de akkerbouw vormen de (melk)veehouderij en fruitteelt de belangrijke sectoren.

De landbouwsector heeft te maken met grote uitdagingen. Klimaatverandering, zorgen om de bodem, wet- en regelgeving, afnemende biodiversiteit, afnemend verdienvermogen en marktontwikkeling vragen om een transitie naar een beter volhoudbaar systeem.

Ons hoofddoel is een volhoudbaar landbouwsysteem dat functioneert in evenwicht met de omgeving, waarbij kringlopen op een zo laag mogelijk niveau gesloten zijn met een adequaat verdienvermogen.

De ambitie voor *volhoudbare landbouw* (zie ook paragraaf 3.1) definiëren wij als volgt (bron: voorontwerp Omgevingsvisie); het creëren van zoveel mogelijk meerwaarde. Meerwaarde die ontstaat door een samenhangende integrale benadering van bodem(vruchtbaarheid), beheer (zoet) water, biodiversiteit en landschap in combinatie met het (kosten)-efficiënter boeren.

Daarnaast worden individuele projecten beoordeeld op hun bijdrage aan maatschappelijke doelen door verbetering van de bedrijfsstructuur, maar ook bijvoorbeeld door het stimuleren van kringlopen, kennis en innovatie. Meerwaarde die vooral tot uitdrukking komt in kostenbeheersing en een betere prijs die de boer ontvangt voor zijn product.

De transitie naar een volhoudbare landbouw willen we bevorderen door gezamenlijk met onze maatschappelijke partners actief aan de slag te gaan met bovengenoemde thema's. In de uitvoeringsparagraaf wordt dit concreet ingevuld. Ons uitgangspunt is steeds het faciliteren en stimuleren van concrete initiatieven waarbij het uitgangspunt is dat ondernemers die bij willen dragen aan de transitieopgave hiertoe aangemoedigd worden middels projecten en programma's. Het concreet meetbaar en afrekenbaar maken van doelen is onderdeel van het beleid.

2.2 Natuur en landschap

Het vigerende Natuurbeleid is vastgelegd in de provinciale Natuurvisie 2017-2022, het Natuurbeheerplan 2016 en de beleidsnota natuurwetgeving. Het Natuurbeleid omvat de volgende elementen:

- Beschermen van Natuur
- Natuuruitbreiding
- Natuurherstel en natuurbeheer, aanvullend met Programma Natuur 2021-2030 als onderdeel van de structurele aanpak Stikstof en landelijke Bossenstrategie
- Natuurbeleving
- Natuurverbreding
- Behoud en versterking van landschap

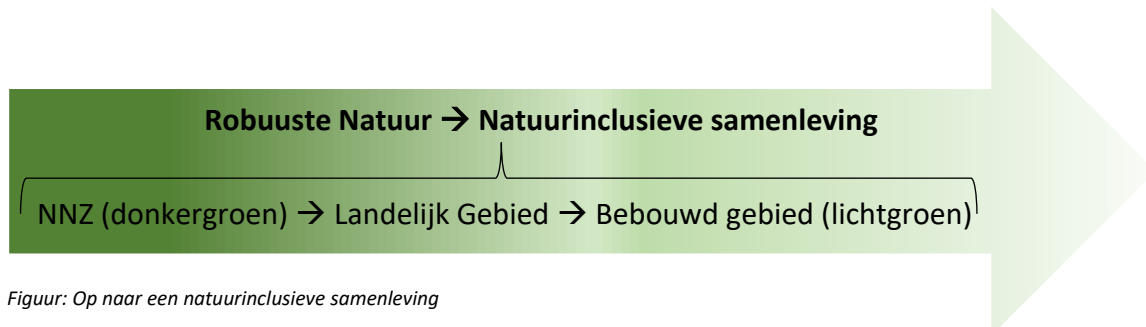
Binnen Zeeland ligt een forse uitdaging om de Zeeuwse natuur robuust en veerkrachtig te maken, zodat gevolgen van klimaatveranderingen op de biodiversiteit kunnen worden opgevangen (zie ook paragraaf 3.2). Concreet betekent dit een ambitie op het realiseren van omvangrijke “donkergroene” natuurkerngebieden die onderling met elkaar verbonden zijn en tevens in verbinding staan met kleinere waardevolle “lichtgroene” leefgebieden buiten het Natuurnetwerk. Systeemherstel, gericht op een natuurlijker water- en bodemsysteem vormt daarbij een belangrijke opgave waarbij de verbinding tussen landbouw en biodiversiteit wordt versterkt. Tegelijkertijd is de inzet gericht op het verzachten van zichtbare en voorkomende harde overgangen tussen het Zeeuwse Natuurnetwerk en het aangrenzende landelijk gebied.

Binnen de provinciale Omgevingsvisie (voorontwerp) is een Zeeuws brede ruimtelijke visie op natuur en landschap opgenomen die aansluit op de Klimaatadaptatiestrategie Zeeland (KasZ). Deze visie is gericht op het bereiken van een robuust Natuurnetwerk bestaande uit natuur binnen en buiten het NNZ die onderling met elkaar in verbinding staan.

Gezien de biodiversiteitsopgave is de opgave binnen het landelijk gebied ook gericht op het vervlechten van biodiversiteit met overige functies. Deze natuurinclusieve benadering staat economische ontwikkelingen niet in de weg maar kan vanuit een ecosysteemgedachte juist daaraan bijdragen. Natuur en landschap (biodiversiteit) dient op termijn een vanzelfsprekendheid te zijn bij nieuwe te ontwikkelen of bestaande functies waarbij deze natuur inclusieve benadering bovendien leidt tot een algeheel Zeeland breed robuust groen netwerk.

Een meer natuurinclusieve samenleving vormt tevens een concreet spoor van het landelijke Programma Natuur 2021-2030. Dit programma is in november 2020 door de provincies en het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) vastgesteld. Door het Rijk zal dan ook vanaf 2021 een landelijke natuurinclusieve agenda worden opgesteld, waarbij een nadere concretisering gaat plaatsvinden van de daarin opgenomen definitie “Basiskwaliteit Natuur”.

Zie voor meer informatie het provinciaal Natuurbeleid op: Zeeland.nl ([Natuur en landschap](#))

Figuur: Op naar een natuurinclusieve samenleving

2.3 Beleidsagenda, overige opgaven binnen het landelijk gebied

2.3.1 Wateropgave

De beleids- en uitvoeringskaders voor de wateropgave liggen vast in het provinciaal Omgevingsbeleid (visie en verordening). Als onderdeel van de Omgevingswet zullen deze kaders uiteindelijk worden vastgelegd in een provinciaal waterprogramma. Als vigerende opgave vormt de Europese Kaderrichtlijn Water een opgave die stelt dat zowel oppervlaktewater als grondwater eind 2027 dient te voldoen aan specifieke waterkwaliteitseisen en waterkwantiteitseisen als het daarbij om grondwater gaat. Daarbij zijn Natura 2000 instandhoudingsdoelen ook leidend. Verder is de wateropgave gericht op het vasthouden, bergen en afvoeren van water overeenkomstig klimaatopgaven of waterbeheer 21e eeuw. Het waterschap is als overheid verantwoordelijk voor de uitvoering van watermaatregelen binnen het landelijk gebied en gemeenten voor bebouwd gebied.

Het Zeeuws Deltaplan Zoet water

Als Provincie zijn we vanaf 2014 bezig met het uitvoeren van projecten als onderdeel van het Proeftuin zoet water programma Zuidwestelijke delta. Daarnaast loopt binnen de Provincie een separaat proces als het gaat om versterken van de zoetwaterbeschikbaarheid binnen de Provincie Zeeland. Binnen het Zeeuws Deltaplan Zoet Water wordt daarom samen met betrokken partijen ingezet op het komen tot een breed gedragen strategie en aanpak, om ervoor te zorgen dat vraag en aanbod van zoet water op elkaar zijn afgestemd. Daarbij wordt gekeken naar een brede blik naar deze opgave. De oplossing kan daarbij liggen in technische aanpassingen van het watersysteem, maar ook in buffering, teeltaanpassingen of innovatief ruimtegebruik.

Een en ander zal zich op termijn gaan vertalen in een specifiek uitvoeringsprogramma zoet water, afgestemd met de klimaatadaptatiestrategie. Zie verder voor het provinciaal waterbeleid zeeland.nl (o.a. via [Waterbeleid](#) en het [Zeeuws Deltaplan Zoet water](#)).

2.3.2 Klimaatadaptatie

Het klimaat verandert. Ondanks dat we maatregelen nemen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen, zullen we in de toekomst te maken krijgen met extremer weer, een warmer klimaat en een stijgende zeespiegel. Het is noodzakelijk om de Zeeuwse samenleving hierop voor te bereiden en weerbaar te maken. Het is zaak om voorziene risico's en schade zoveel mogelijk te beperken. Hoe langer we wachten met maatregelen, des te groter de risico's en kosten. Het doel van de Klimaatadaptatiestrategie Zeeland is om in 2050 klimaatbestendig en water robuust ingericht te zijn.

Uitgangspunt van de KasZ is dat klimaatadaptief handelen onderdeel uitmaakt van de huidige beleids- en uitvoeringspraktijk. Van ruimtelijke kaders, regelgeving tot subsidiestromen tot uitvoeringsplannen, beheersmaatregelen en individueel ondernemerschap. De KasZ zet onder andere de strategie voor de thema's natuur en landbouw centraal. Hierbij gelden de hieronder weergegeven ambities.

Robuuste natuur is in staat klimaatextremen op te vangen. Daarom wordt ingezet op het (versneld) afronden van het Natuurnetwerk en het aanleggen van de juiste droge en natte verbindingzones. Al omvattend richting een natuur inclusieve samenleving.

Een volhoudbare landbouw in Zeeland vraagt om een goede bodemkwaliteit en een robuust watersysteem. We werken daarom aan een Zeeuws Deltaplan Zoet Water en een goede bodemkwaliteit. Daarnaast ondersteunen we de agrarische sector om collectief en op bedrijfsniveau klimaatadaptieve maatregelen zoals teeltveredeling, bodemverbetering en zuinig watergebruik te treffen.

Concreet in de concept uitvoeringsagenda van Klimaatadaptatie zijn voor natuur en landbouw afspraken opgenomen. Daarbij is een eerste aanzet voor de provinciale rol benoemd, die varieert van meewerken en tot meebepalen. Klimaatadaptatie en de KasZ zijn namelijk niet alleen van de Provincie, maar een opgave van alle overheden en partijen. Daarom is de strategie ook gezamenlijk opgesteld.

Figuur: Rol van actoren

2.3.3 Strategische aanpak Stikstof, samen aan de slag

Op 10 maart 2020 is door Gedeputeerde Staten de Zeeuwse strategische aanpak stikstof vastgesteld. Daarbij gaan we samen aan de slag om ervoor te zorgen dat minder stikstof terecht komt in kwetsbare natuur, vooral Natura 2000 natuur waarbij sprake is van een overbelasting van Stikstof waardoor Europese instandhoudingsdoelen onder druk staan. Het plan speelt in op de bijzondere situatie van Zeeland, met relatief weinig knoppen om aan te draaien en een grote invloed van buitenland en scheepvaart. Inzet daarbij is het verkrijgen van economische gewenste ruimte gekoppeld aan herstel van kwetsbare natuur. De strategische aanpak is daarmee in lijn met de landelijke structurele aanpak stikstof.

De Provincie stelt, in lijn met de doelen die interprovinciaal zijn gedefinieerd, de volgende doelen centraal:

- Korte termijn (2020-2022): stikstofruimte genereren en systeem ontwikkelen waarmee vergunningen kunnen worden verleend voor nationale en regionale projecten, passend bij Zeeland.
- Lange termijn (2020-2050): realiseren van een goede ecologische toestand van onze natuur, door het toewerken naar een goede staat van instandhouding van de Natura 2000 gebieden in 2050. Dit doen we via een middellange termijn (2020-2030) en formulering van tussendoelen. De gebiedsgerichte aanpak zal meerdere jaren vergen en bijdragen aan meerdere doelen:
 - Het bereiken van een significante daling van de stikstofdepositie, om de kwaliteit van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden te versterken
 - Het verlagen van de stikstofdepositie om ontwikkelruimte te creëren
 - Verbinden aan integrale gebiedsontwikkeling / versterken of bevorderen transities

Het genoemde Programma Natuur 2021-2030 vormt onderdeel van deze aanpak en richt zich op het korte en lange termijn doel.

Zie verder de provinciale strategische aanpak Stikstof in Zeeland ([aanpak-stikstof-zeeland via zeeland.nl](https://aanpak-stikstof-zeeland.via.zeeland.nl))

3. Acties, instrumenten en financiën

Wat gaan we de komende jaren doen? We houden vast aan een uiteenzetting langs de sporen zoals deze in het ambitiedocument “Samenwerken aan het Zeeuwse platteland” zijn opgenomen. Per spoor en thema refereren we aan de ambities uit het Ambitiedocument, met daarop volgend de acties in het kader van dit uitvoeringsprogramma.

Spoor 1: Het bevorderen van de transitie naar een volhoudbare landbouw

Hoe zetten we in Zeeland stappen op weg naar een op langere termijn volhoudbare landbouw? Het gaat dan om voldoende experimenteerruimte voor uitwerking van economische uitdagingen, verdienmodellen, innovatie, de aanpak in en samenwerking met de keten, het sluiten van kringlopen, grond en financiering, voedselveiligheid, et cetera. En ook om fysieke uitdagingen als de bodem, het beheer van (zoet) water en de (functionele) biodiversiteit in relatie met spoor 2.

Spoor 2: Het bevorderen van de biodiversiteit

De doelstellingen voor biodiversiteit in 2030 komen voort uit de Europese biodiversiteitsstrategie 2021-2030. Dit beleid is de basis voor het Nederlandse en daarmee ook het provinciale natuurbeleid. Hoe versterken we de biodiversiteit in Zeeland binnen het landelijk gebied? Naast het tijdig voltooiën van het Zeeuwse Natuurnetwerk gaat het om gedragen maatregelen buiten het Zeeuwse Natuurnetwerk ter bevordering van de Zeeuwse biodiversiteit. Daarbij ligt de nadruk op versterking van de groenblauwe dooradering, natuurherstel van Natura 2000-gebieden en de versterking van landschap binnen agrarische gebieden. Dit in combinatie met spoor 1. Ook bodemgesteldheid en beschikbaarheid van kwalitatief (zoet) water is hierbij van essentieel belang.

Spoor 3: Het realiseren van de klimaatopgave uit het klimaatakkoord voor landbouw, landgebruik en natuur

Met de Regionale Energie Strategie (RES) wordt uitwerking gegeven aan de meeste doelen en ambities uit het klimaatakkoord. Voor de onderdelen landbouw en landgebruik volgt deze uitwerking via het Uitvoeringsprogramma.

Spoor 4: Samen het verschil maken in het landelijk gebied

Het realiseren van doelen en ambities voor landbouw, biodiversiteit en klimaat vergt vergaande samenwerking tussen diverse betrokken partijen in landelijk gebied. Met het Uitvoeringsprogramma willen we inzetten op (nieuwe) uitvoeringscoalities van samenwerkende partijen die bijdragen aan het realiseren van integrale oplossingen.

In het Uitvoeringsprogramma worden de vier sporen zoveel mogelijk met elkaar geïntegreerd. De onderliggende acties die per spoor zijn geformuleerd dragen tevens bij aan het realiseren van de acties voor de andere sporen zoals bijvoorbeeld behoud van monumentaal erfgoed (boerderijen).

3.1 Spoor 1: Het bevorderen van de transitie naar een volhoudbare landbouw

Het belang van de landbouw voor Zeeland is groot. Naast de akkerbouw vormen de (melk)veehouderij en de fruitteelt belangrijke sectoren. Binnen deze sectoren zijn zo'n 3000 bedrijven actief. Al deze bedrijven dragen op hun manier bij aan de vitaliteit en kwaliteit van het Zeeuwse platteland. We willen bevorderen dat deze bedrijven ook in de toekomst op hun eigen wijze hieraan kunnen blijven bijdragen.

Wat zijn de ambities voor Zeeland de komende jaren?

Binnen spoor 1 vormt het creëren van meerwaarde van volhoudbare landbouw voor agrarische ondernemers de belangrijke ambitie. Deze meerwaarde ontstaat door een samenhangende integrale benadering van bodem, beheer (zoet) water, biodiversiteit en het ondersteunen van kennis en innovatie. Daarnaast wordt verder invulling gegeven aan het stimuleren van biologische landbouw binnen Zeeland. Door experimenteerruimte te creëren ontstaat ervaring en inzicht in verschillende economische rendabele volhoudbare landbouwvormen. Daarbij wordt gekeken naar de gehele keten. Het ondersteunen van ondernemers in de transitie naar volhoudbare landbouw sluit onder andere aan bij het Economisch Uitvoeringsprogramma van Zeeland.

3.1.1 Bodem

De bodem vormt letterlijk en figuurlijk de basis van een agrarisch bedrijf. Er heerst al geruime tijd een groeiend besef dat goed bodembeheer kan bijdragen aan de aanpak van een groot aantal uitdagingen waar de landbouwsector voor staat. Klimaatverandering, verduurzaming en vergroting van biodiversiteit zijn hier voorbeelden van. Er wordt daarom naar manieren gezocht om de kwaliteit van de Zeeuwse bodem op peil te houden en te verbeteren. Het organische stofgehalte vormt een belangrijke, onmisbare factor voor een goede bodem, omdat dit effect heeft op het bodem- en plantenleven, de waterhuishouding en de bodemchemie. Andere manieren van landbewerking met lichtere machines of andere bewerkingstechnieken zouden kunnen

helpen bij het verbeteren van de bodemstructuur, om zo verdichting tegen te gaan. Ondanks de hoeveelheid al beschikbare kennis over de bodem, liggen er nog verschillende vraagstukken. Inzet op onderzoek en innovatie binnen de agrarische sector is daarom van belang.

Landelijk wordt erkend dat de bodem een belangrijke factor is die meegenomen moet worden binnen de vele maatschappelijke transitie waar we nu voor staan. Opgaves en verschillende thema's kunnen verbonden worden door problemen integraal aan te pakken. Ten aanzien van de planning is de kanttekening dat veranderingen in de bodem langdurige en meerjarige processen zijn.

De ambitie sluit aan op beleid vanuit de Europese Unie (EU), het Rijk en de Provincie Zeeland. Vanuit de Provincie wordt gewerkt aan het behalen van de doelstellingen:

Afbeelding 1: Zeeuwse bodem (bron: Jan Kooren)

- Provinciale doelstelling in Ambitiedocument: Bodemkwaliteit verbeteren om bij te dragen aan volhoudbare landbouw.
- Provinciale doelstelling 2030 in Omgevingsvisie: Een robuuste en schone bodem met een goede (fysische, chemische en biologische) bodemkwaliteit, die duurzaam wordt beheerd en zich leent aan een verscheidenheid van grondgebruikers zonder uitgeput te worden.
- Rijksdoelstelling Ministerie LNV 2030 in Realisatieplan Visie LNV 'Op weg met nieuw perspectief': Alle landbouwbodems duurzaam beheerd, zodat de bodem optimaal kan functioneren en de kwaliteit zo hoog mogelijk is en blijft voor volgende generaties.
- EU-doelstelling 2030 in Biodiversity Strategy: Toevoeging van een Bodemstrategie om bodemverslechtering aan te pakken en natuurlijke resources te behouden ('land degradation neutrality'). De consultatie over de implementatie van deze Bodemstrategie is afgerond en in het tweede kwartaal van 2021 wordt verwacht dat de EU Commissie een besluit neemt.
- Zeeuws Deltaplan Zoet Water: Vanuit kwantitatief perspectief vormt zoet water een belangrijke productiefactor voor de landbouw. Agrariërs zijn voor een groot deel aangewezen op regenwater om hun gewassen te telen. Met het ontstaan van extremere weerspatronen als gevolg van de klimaatverandering neemt de behoefte aan bescherming tegen zowel wateroverlast als -tekort toe. Daarom is het belangrijk om naar oplossingen te zoeken om water op te vangen en op te slaan. De bodem kan hier als medium voor dienen. Er wordt gekeken naar geschikte plekken om water in de bodem op te slaan (bijvoorbeeld in zandige kreekkruggen).

Samenvatting ambities:

- Verdere inzet op het verbeteren van de bodemkwaliteit naar een gezonde bodem voor landbouw, water- en klimaatdoelen en het bevorderen van biodiversiteit.

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Duurzaam bodembeheer en wateropslag

3.1.2 Water

De inzet rondom water bevat twee hoofdonderwerpen; waterkwaliteit en waterkwantiteit. Het waterkwaliteitsbeleid krijgt vorm binnen het kader van de Kaderrichtlijn Water. Bij het behalen van de doelen hiervan in het landelijk gebied gaat het vooral om het verminderen van emissie- en uitspoeling vanuit de

landbouw. Vanuit kwantitatief perspectief vormt zoet water een belangrijke productiefactor voor de landbouw en een belangrijke standplaatsfactor voor natuur. Met het ontstaan van extremere weerpatronen als gevolg van de klimaatverandering neemt de behoefte aan bescherming tegen zowel wateroverlast als -tekort toe. Het afgelopen jaar heeft de te verwachten extremen hierin nog maar eens benadrukt. Dit betekent voor Zeeland een forse uitdaging. Een zoektocht naar de optimale balans tussen het afvoeren en vasthouden van zoet water voor landbouw en natuur. De toenemende verzilting van de landbouwgrond vormt daarbij een extra bedreiging die om prioriteit vraagt. Vergroten van kennis en innovatievermogen rond zilte teelten en aquacultuur vormt daarbij een belangrijk aandachtspunt. De Provincie Zeeland heeft een waterkansenkaart uitgewerkt waarin teeltvoorkeuren zijn opgenomen (zie [Waterkansen kaart | Zeeland](#)).

De verdroging van natuurgebieden bij extreme neerslagtekorten is een nieuw probleem dat eveneens aangepakt moet worden. Door beide problemen in samenhang aan te pakken kan winst worden geboekt. In 2021 wordt de kaart met de verdrogingsgevoelige natuurgebieden opgenomen in het Natuurbeheerplan Zeeland. Deze kaart vormt de bouwsteen voor de corresponderende bijlage 15 van de nieuwe, nog vast te stellen Omgevingsverordening Zeeland 2021. De kaart vormt bovendien de referentie voor maatregelen tot verdrogingsbestrijding algemeen en specifiek in verband met de extreme neerslagtekorten wegens de klimaatverandering.

Samenvatting ambities:

- Verminderen emissie- en uitspoeling vanuit de landbouw
- Optimale balans tussen afvoeren en vasthouden van zoet water voor landbouw en natuur
- Landbouw zoveel als mogelijk op regionaal en lokaal niveau zelfvoorzienend maken in haar zoetwaterbehoefte (door behoefte aan zoet water te verminderen en beschikbaarheid te vergroten).

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Verminderen van landbouwemissies naar water
- Actie 2: Bescherming tegen wateroverlast en -tekort

Afbeelding: Beregenen

Afbeelding: Zoet watersloot

3.1.3 Functionele (agro)biodiversiteit

De natuurlijke omgeving is mede bepalend in het producerend vermogen van onze gronden. Functionele agrobiodiversiteit (zowel ondergronds- als bovengronds) is zowel voor de landbouw als voor de natuur van groot belang. Dit belang wordt alleen maar groter wanneer we rekening houden met ontwikkelingen ten aanzien van gewasbeschermingsmiddelen (verboden op middelen) en de toenemende weersextremen (groter risico op plagen).

Samenvatting ambities:

- Vergroten van kennis over - en het uitvoeren van - experimenten met natuurlijke plaagbestrijding
- Kansen en mogelijkheden vertalen in het Nationaal Strategisch Plan

Uitwerking in acties:

- Stimuleren van functionele (agro)biodiversiteit in relatie met spoor 2 van het programma en vormen van volhoudbare landbouw.

3.1.4 Kennis en innovatie

De Zeeuwse landbouwsector kenmerkt zich door innovatie en verduurzaming. Zeeuwse bedrijven ontwikkelen bijvoorbeeld nieuwe, bij Zeeland passende teelten of gewassen voor biobased toepassingen. Met de agenda willen we de Zeeuwse landbouwsector ondersteunen in de transitie naar een volhoudbare bedrijfsvoering. De thema's bodem, beheer, water en biodiversiteit stellen we daarbij centraal. Dit willen we voor een zo groot mogelijke doelgroep bereikbaar maken. Innovaties die de opgaven met betrekking tot bodem, water en biodiversiteit bevorderen worden (zo mogelijk) ondersteund.

Samenvatting ambities:

- Onderwijs en kennistransfer: Zo breed mogelijk verspreiden van kennis opgedaan door onderzoek en ondersteunen van innovaties. Dit in samenwerking met erfbetreders en kennisinstellingen.
- Onderwijs: verbinden onderwijs met het werkveld, onder andere door opzetten van een groene onderwijsinfrastructuur in Zeeland (m.n. VMBO en MBO)
- Toegepast onderzoek: Toetsen van verschillende concepten uit de uitvoeringsagenda, voor akkerbouw op onder andere Proefboerderij De Rusthoeve en delen met grote groepen ondernemers.

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Ondersteunen kennis en innovatie

3.1.5 Belonen naar prestatie

Een deel van de problemen waar de Zeeuwse landbouw op dit moment mee te kampen heeft hangt samen met het ontbreken of niet sluiten van bepaalde kringlopen.

Zo zijn er tal van locaties in Zeeland waar de natuur te kampen heeft met een overmaat aan stikstof, terwijl er in de kringlopen op Zeeuws niveau ten aanzien van enkele nutriënten sprake is van tekorten. Er wordt al langer gesproken over het sluiten van bodem-, plant-, dier- en mestkringlopen en het bevorderen van samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij. Binnen beleidskaders en wet- en regelgeving is nauwelijks nog sprake van samenhang.

Kringlooplandbouw is een systeem gericht op het minimaliseren van grondstofgebruik door hergebruik van eigen producten via hernieuwbare bronnen, onderdelen en hoogwaardige grondstoffen. Het is een systeem van op zo laag mogelijk niveau gesloten kringlopen verwezenlijken, gericht op (de balans tussen) het behoud van het natuurlijk kapitaal en het optimaliseren van het bedrijfsrendement. Gedurende de periode tussen het vaststellen van het ambitiesdocument en het schrijven van het uitvoeringsdocument is de wens vanuit de sector en het Ministerie ontstaan om in de zoektocht naar kringlooplandbouw niet enkel te focussen op het

sluiten van (regionale) kringlopen (bijvoorbeeld voor mest en veevoer), maar meer de focus te leggen op het economisch en praktisch uitvoerbaar en meetbaar maken van kringlooplandbouw in de praktijk. Zo zien we in Nederland diverse trajecten ontstaan waarin dit in de praktijk wordt getest, onder andere middels gebiedsgerichte samenwerkingen, experimenteergebieden (via het Rijk) en regionale pilots.

Hierbij is de scope veranderd van de term “kringlooplandbouw” naar de term “volhoudbare landbouw”, om aan te geven dat het zowel voor de boer maar ook voor de natuur een volhoudbaar systeem oplevert. Een manier om landbouw in Zeeland volhoudbaar te maken is het bevorderen van het “verdienvermogen” van de sector middels verdienmodellen. Verdienmodellen zorgen er voor dat een boer voldoende perspectief heeft in zijn bedrijfsvoering. In Zeeland werken we binnen het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland Zuidwestelijke Delta (IBP-VP), broedplaats Volhoudbare landbouw, samen met de Provincie Zuid-Holland en Provincie Noord-Brabant aan deze uitdaging.

Samenvatting ambities:

- Meer duurzame bedrijfsvoering door het meer sluiten van kringlopen in algemene zin. Dit in relatie tot de kansen vanuit klimaat (bijvoorbeeld vastleggen koolstof in de bodem).
- Verhogen organische stof gehalte en voedingsstoffen in de bodem door onder andere vergroten aanvoer plantaardige meststoffen, bevorderen samenwerking tussen bedrijven in de akkerbouw en de (melk)veehouderij en een vernieuwend bouwplan.

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Stimuleren volhoudbare landbouw middels verdienmodellen

3.1.6 Eiwittransitie

In de komende decennia wordt een flinke groei in de eiwitbehoefte voor humane consumptie voorzien. Aan steeds meer food producten wordt plantaardige proteïne toegevoegd. Bovendien wordt in de veehouderij gestreefd naar het vergroten van het aandeel eiwitten van eigen bodem in het rantsoen. Zeeland kan dat telen. Eiwitteelten (o.a. erwten, (veld)bonen, luzerne, soja) zijn ook vanuit landbouwkundig oogpunt interessant. Het zijn teelten die rust brengen in de bodem, zorgen voor stikstofbinding en een minimale input van middelen nodig hebben. Zeeland kent bovendien van oudsher een traditie in de teelt van peulvruchten. Daarmee is dit een kansrijk onderdeel van de Zeeuwse kringloopagenda.

De teelt van eiwitten voor humane en veevoederconsumptie (food en feed) draagt bij aan een meer duurzame en volhoudbare landbouw, met aandacht voor biodiversiteit en een verdienmodel voor de boer.

Met de “eiwittransitie” wordt de overgang van dierlijke eiwitten naar meer plantaardige eiwitten bedoeld. De transitie naar een voedselpatroon met meer plantaardige en minder dierlijke eiwitten is één van de grote mondiale uitdagingen van deze tijd. Een agrarische en zilte provincie als Zeeland kan daar een belangrijke rol in vervullen. In samenwerking met FoodDelta Zeeland en bedrijven uit de gehele eiwitketen van Zeeland is de “Protein Delta” vormgegeven, een ambitie en innovatieprogramma voor de eiwittransitie in Zeeland. Zeeland beoogt hiermee een zichtbare bijdrage aan de verandering van het (eiwit)menu van de regionale consument (inwoners en toeristen) te leveren en presenteert zich als een inspirerend proef- en demogebied voor de wereld.

Om minder afhankelijk te worden van de import van buitenlandse eiwitten is in december 2020 de Nationale Eiwitstrategie gepresenteerd door het Ministerie van LNV. Binnen deze strategie wordt ingezet op meer plantaardige eiwitten zelf telen, meer eiwitten halen uit alternatieve bronnen zoals algen, wieren en insecten en meer terugwinnen van eiwitten uit rest- en nevenstromen. Op interprovinciaal niveau werken we samen

met de andere 'eiwitprovincies' en The Protein Cluster om hier invulling aan te geven, onder andere door gezamenlijk te verkennen wat de mogelijkheden zijn om te komen tot een Green Deal Vlinderbloemigen.

Samenvatting ambities:

- Invulling geven aan de eiwittransitie middels doorontwikkeling van regionale eiwitketens en ondersteunen van projecten en initiatieven inzake teelt van vlinderbloemigen.

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Stimuleren Eiwittransitie

3.1.7 Ketenaanpak

Om de transitie naar een meer volhoudbare landbouw te kunnen realiseren is een ketenaanpak van groot belang. Ondanks forse verschillen is op veel agrarische bedrijven de speelruimte beperkt. Marges zijn gering, prijzen zijn wisselend en zijn voor het overgrote deel wereldmarkt-gerelateerd, grond en financiering drukken zwaar en de positie binnen de keten is kwetsbaar, de regeldichtheid wordt steeds groter. De mate van financiering en bestaande contracten met leveranciers en banken maken dat doorgaan op het reeds ingeslagen pad van intensivering en schaalvergroting vaak de enige mogelijkheid lijkt. De relaties in de keten zijn wederkerig. Enerzijds worden vanuit de keten (retail, industrie, consument) wensen en eisen gesteld aan producten. Anderzijds bepaalt de (wereld)markt (de keten) de prijs en daarmee de marge voor het primaire product.

Mede door de coronacrisis en de toegenomen interesse in regionale producten heeft de korte keten de afgelopen jaren veel aandacht gekregen. Er is veel onderzoek gedaan naar korte ketens, blockchain technologie en de totstandkoming hiervan. Zo heeft in 2020 het Ministerie van LNV de *Nationale Handelsmissie Korte keten* georganiseerd, waarin veel praktijkvoorbeelden van korte keten initiatieven werden belicht. De interprovinciale samenwerking die hieruit is voortgekomen wordt verder voortgezet door gezamenlijk met alle provincies in Nederland te werken aan een ambitie en actieplan/roadmap voor de korte ketens in het kader van de "Nationale Samenwerking Korte ketens", een traject met het Ministerie LNV en de Taskforce Korte Ketens. Tevens werken we op provinciaal niveau aan concrete initiatieven die korte ketens mogelijk maken en stimuleren. We doen dit onder andere samen met FoodDelta Zeeland. Dit alles met als doel om de schakels in de gehele keten zo goed mogelijk op elkaar te laten aansluiten en een korte keten te realiseren.

Samenvatting ambities:

- Zoeken naar impulsen in de keten die vanuit een regionale aanpak tot meerwaarde (en betere prijs en inkomen) kunnen leiden zoals (regionale) specialiteiten, het bovenssegment, traceerbaar, duurzaam en gezond door onder andere:
 - o Versterken van de regionale retail en distributie door het ondersteunen van het opzetten van nieuwe regionale specialiteiten;
 - o Creëren van meerwaarde vanuit het primaire bedrijf door ketenverlenging;
 - o Versterken van de verbinding tussen consument en primaire agrarische productie;
 - o Versterken van de samenwerking tussen (primaire) bedrijven (coöperatievorming) bij de totstandkoming van nieuwe ketens;
 - o Onderscheidende kwaliteit en meerwaarde;
 - o Duurzaamheidsstrategieën en versterking van in de regio aanwezige agrarische ketens.

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Versnelling in de (korte) keten

3.1.8 Biologische landbouw

Biologisch boeren blijkt meerdere positieve effecten te hebben die bijdragen aan de beoogde transitie naar een volhoudbare landbouw. Daarbij worden veelal de kwaliteit van de bodem (o.a. organische stof gehalte), de boven- en ondergrondse biodiversiteit en een mogelijk hogere marge voor het primaire bedrijf genoemd. Bovendien kan de biologische keten een goede leer/ experimenteerfunctie hebben op volhoudbare landbouw in het algemeen. Desondanks blijft de groei van het aantal biologische ondernemers in Zeeland achter ten opzichte van andere Nederlandse (akkerbouw)provincies.

Biologische landbouw is een productiesysteem dat de gezondheid van de bodem, van ecosystemen en van mensen onderhoudt. De term “biologisch” is via Europese wet- en regelgeving beschermd en biologische bedrijven worden hierop onafhankelijk gecontroleerd. Enkel gecertificeerde bedrijven mogen hun producten als “biologisch” aanbieden (zie ook paragraaf 3.4.1).

Er liggen grote kansen om biologische landbouw een stimulans te geven. We zien de afgelopen jaren een groeiende vraag naar biologische producten. In 2019 steeg de totale omzet aan biologische voeding in Nederlandse supermarkten met 4,9% (bron: IRI en Bionext, 2020). Toch blijft de grote vraag naar biologische producten uit. De Europese Commissie heeft op 25 maart 2021 haar ‘actieplan voor de ontwikkeling van biologische productie’ gepresenteerd. Het doel, zoals reeds aangekondigd in de Farm-to-Fork en Biodiversiteitsstrategie, is de productie en consumptie van biologische producten te stimuleren, om uiterlijk in 2030 ten minste 25% van het Europese landbouwareaal te gebruiken voor biologische landbouw. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) is volgens de Europese Commissie een essentieel instrument om steun te bieden voor de omschakeling naar biologische bedrijfsvoering.

In gezamenlijkheid met de biologische sector, agrarische collectieven en kennisinstellingen werken we aan een stimuleringsplan voor de biologische landbouw in Zeeland. Het actieplan heeft als doel een gezamenlijk gedragen en realistische ambitie voor biologische landbouw en biologische ketens in Zeeland formuleren en plantaardige teelten in Zeeland te verduurzamen door kennis rond de voorwaarden voor omschakeling en de ontwikkeling van biologische landbouw te vergroten. Dit plan richt zich op twee sporen die vanuit de sector prioriteit hebben: 1) niet-chemische onkruidbestrijding en de daarbij behorende innovatie en 2) afzetbevordering van biologische producten via de lokale markt en (korte) keten.

Samenvatting ambities:

- Komen tot een stimuleringsplan voor de biologische landbouw

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Acties uitvoeren gericht op ketens en mechanische onkruidbestrijding

3.1.9 Agroforestry en voedselbossen

Een verdergaande vorm van natuurinclusieve landbouw (zie ook paragraaf 3.4.1) die we willen stimuleren is de aanplant van houtige gewassen op agrarische grond; agroforestry (boslandbouw) en voedselbossen. Deze beide teeltsystemen liggen in elkaars verlengde maar betekenen niet hetzelfde.

Agroforestry is een vorm van landbouw waarin houtige aanplant wordt gecombineerd met akkerbouwgewassen en/of veehouderij om een duurzaam systeem te vormen. Bomen kunnen worden toegevoegd aan bestaande akkerbouw en onderdeel gaan uitmaken van een intensief landbouwsysteem.

Een voedselbos is een aangelegd bos waar door extensief beheer op een duurzame manier geoogst kan worden op basis van permacultuur, een holistische natuurlijke kringloop-benadering.

De toepassing van agroforestry is een oplossingsrichting om het gangbare landbouwsysteem robuuster en duurzamer te maken. De aanleg van voedselbossen houdt een systeemverandering in en zien we daarom niet als oplossingsrichting voor een grootschalige transitie van de gangbare landbouw.

Voedselbossen kunnen ook op niet-agrarische grond gerealiseerd worden mits passend in de planologische bestemming.

Zowel agroforestry als voedselbossen kunnen bijdragen aan het realiseren van de klimaatopgave (vastlegging CO₂, zoet waterberging, fijnstofreductie/afvang stikstof e.d.) als aan het vergroten/herstellen van de biodiversiteit in het landelijk gebied. Daarnaast dragen deze vormen van voedselproductie bij aan het verminderd gebruik van chemische middelen (kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen).

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Verkenning agroforestry
- Actie 2: Verdere verkenning en stimuleren voedselbossen
- Actie 3: Koppelen van 1 en 2 aan de uitvoering van de Zeeuwse Bosvisie

Nr.	Thema	Subthema	Actie	Wat?	Hoe?	Uitvoering door	Middelen	Periode
1	Bodem	Duurzaam bodembeheer en wateropslag	Verbetering van de algehele bodemkwaliteit en duurzaam laten beheeren door gebruikers	Via verbetering bodemkwaliteit bijdragen aan volhoudbare landbouw	- Invulling geven aan het Nationaal Programma Landbouwbodems - Stimuleren van innovatie en kennisontwikkeling middels projecten, pilots en onderzoeken - Stimuleren toepassing van maatregelen om te komen tot duurzaam beheerde bodems (o.a. KPI's) - Uitvoeren van twee projecten per jaar over duurzaam bodembeheer	Ondernemers, ZLTO Erfbetreders (o.a. Delphy, Rabobank) Kennisinstellingen	PM POP3/GLB subsidies	2021-2030
2	Water	Beheer van zoet water	Vermindering van landbouwemissies naar grond- en oppervlaktewater	Verbeteren waterkwaliteit en behoud en verbetering biodiversiteit (spoor 2)	Door maatregelen te treffen ter beperking van de snelle afvoercomponent (uit- en afspoeling van stoffen door neerslag). Bijvoorbeeld teelt-/spuitvrije zones en/of akkerranden (stroken als buffers) en/of regelbare drainage	Ondernemers, ZLTO, ZAJK Waterschap, ZPG Terreinbeherende organisaties	PM POP3 subsidies	2021-2030
			Bescherming tegen wateroverlast en watertekort	Bijdragen aan volhoudbare landbouw	- Door balans te zoeken tussen vasthouden, bergen en afvoeren van water en stimuleren van vasthouden en bergen van water - Via Deltaprogramma Zoet Water, maatregelen waterschap			
3	Functionele (agro)biodiversiteit	Agro biodiversiteit	Versterken biodiversiteit ter ondersteuning van teelten	Via pilots en projecten	- Onder andere door bloemrijke stroken op bouwland, kruidenrijk grasland, aangepast maaibeheer van slootkanten of verbetering van het bodemleven - Opstellen van bedrijfseconomische analyses ICB (Integrated Crop Management)	Poldernatuur Zeeland, Stichting Landschapsbeheer Zeeland, Ondernemers, ZLTO, Proefboerderij De Rusthoeve	POP3 subsidies €50.000,-/jaar Interreg project FABulous farmers (2019-2022) in Zeeland	2021-2030
4		Vergroten kennis en agendering	Vergroten van kennis over - en het uitvoeren van - experimenten met natuurlijke plaagbestrijding		- Onderzoek en monitoring - Kansen en mogelijkheden vertalen in het Nationaal Strategisch Plan	Provincie, Poldernatuur Zeeland, Proefboerderij De Rusthoeve		
5	Kennis en innovatie	Kennisontwikkeling	Ondersteunen van toegepast onderzoek naar bodem, water en biodiversiteitsvraagstukken	Via pilots en projecten	Stimuleren van onderzoek en verbinden van partijen	Kennisinstellingen (o.a. Proefboerderij De Rusthoeve) Erfbetreders (o.a. CZAV, Delphy) ZLTO, ZAJK	€2 mln. tot 2022 (POP3)	2021-2022 (2030)
6		Kennistransfer	Zo breed mogelijk verspreiden van kennis opgedaan door onderzoek en ondersteunen van innovaties	Via proefprojecten, conferenties, symposia en andere instrumenten	- Verkenning van een soort community of practice: Daarbij gerichte projecten opzetten die ondernemers actief zullen betrekken en informeren over relevante thema's en hoe deze op bedrijfsniveau uitwerking kunnen krijgen. - Opzetten van een forum waarbinnen kennis gedeeld kan worden - Innovatie- en Kenniscentrum Grond & Eigendom	Kennisinstellingen (o.a. Proefboerderij De Rusthoeve) Erfbetreders (o.a. CZAV, Delphy) Belangenbehartigers (o.a. ZLTO, ZAJK)		
7		Onderwijs	Het behouden en versterken van onderwijs in de groene sectoren in Zeeland. Aantrekken van studenten en opleidingen. Partijen en onderzoeksinstituten in contact brengen met onderwijsinstellingen	Uitvoering Regiodeal Groen onderwijs en tot stand brengen Delta Kenniscentrum Water Energie en Voedsel. Ontwikkelen en behouden doorlopende leerlijnen in het groene onderwijs in Zeeland (m.n. VMBO en MBO)	- Verbinden onderwijs met het werkveld - Uitvoeren Regiodeal Groen Onderwijs vanuit Campus Zeeland - Inzetten op Delta kenniscentrum, specifiek verbinding maken met regionale werkveld	Onderwijsinstellingen in de Groene sector, Hogeschool Zeeland, Proefboerderij De Rusthoeve, Fooddelta Zeeland, ZAJK		

Nr.	Thema	Subthema	Actie	Wat?	Hoe?	Uitvoering door	Middelen	Periode
8	Belonen naar prestatie	Verdienmodellen	Stimuleren volhoudbare landbouw	Ontwikkelen van verdienmodellen	- Via een concrete pilot vanuit het IBP (Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland) in de Zuidwestelijke Delta - Door gezamenlijk met de sector, landbouworganisaties en onderzoeksinstituten een beloningssysteem middels KPI's (Kritische Prestatie Indicatoren) op te zetten. - De KPI's sturen integraal op doelen/resultaten (prestaties) en niet op het hoe (maatregelen, proces). - In samenwerking met de sector en organisatie Boerenverstand ontwerpen we een eerste set van KPI's (0.1 set van KPI's van de Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw staat hierin centraal) die we in de praktijk zullen gaan testen op het boerenenerf. - Er wordt een concreet projectteam opgezet met diverse belanghebbende partijen om dit proces inhoudelijk te sturen en begeleiden met een kleine groep voorlopers, verspreid over de provincie, met de intentie om dit in de jaren erna uit te breiden naar een grotere groep agrariërs in de Zuidwestelijke Delta. - Voor pilotlocaties zoeken we ook nadrukkelijk naar mogelijke deelnemers in de directe omgeving van de meest met stikstof overbelaste natuurgebieden.	Boerenverstand (adviesbureau) Kennisinstellingen, Erfbetreders en ondernemers (o.a. Delphy, ZLTO, ZAJK, Rabobank, ZPG, CZAV, BO Akkerbouw, Louis Bolk Instituut, WUR, Proefboerderij Rusthoeve, ketenpartijen en het Groen onderwijs)	Starttraject: €150.000,- Vervolgtraject: ca. €300.000 - 400.000,-	2021-2023
9		Duurzame bedrijfsvoering	Stimuleren en ontwikkelen van kringlopen binnen agrarische bedrijfsvoeringen	Sluiten van kringlopen in algemene zin	- Ondersteunen van projecten en initiatieven - Verbinden van kennisinstellingen met ondernemers	Kennisinstellingen, Erfbetreders, ZLTO, Ondernemers	PM	2021-2023
10		Verhogen organisch stofgehalte van bodems	Bevorderen samenwerking tussen bedrijven in de akkerbouw en de (melk)veehouderij en een vernieuwend bouwplan	Vergroten aanvoer plantaardige meststoffen	Ondersteunen van projecten en initiatieven	Kennisinstellingen, Erfbetreders, ZLTO, Ondernemers	PM	2021
11	Eiwittransitie	Eiwittransitie	Doorontwikkeling van regionale eiwitketens	Stimuleren van de teelt van plantaardige eiwitten en aquatische eiwitten voor humane en veevoeder-consumptie (food en feed). Opzetten van een Green Deal Vlinderbloemigen.	- Stimuleren van de teelt van veldbonen, lupine, tuinbonen etc. als invulling voor het nieuwe GLB en hogere waardering van eiwitteelten middels eco-regelingen. - Eiwitteelt als onderdeel inbouwen van het Zeeuwse bouwplan voor KPI's. - Ondersteunen en begeleiden van inhoudelijke projecten (POP3, maar ook toekomstige haalbaarheidsonderzoeken en innovatieve initiatieven). - Uitvoering Green Deal Vlinderbloemigen in het kader van de Nationale Eiwitstrategie. - In beeld brengen en bij elkaar brengen van de Zeeuwse eiwitketen(s). Aansluiten bij landelijke trajecten en trajecten vanuit het Ministerie. - Koppelingen leggen met andere beleidsopgaven: stikstof, zoet water etc. - Voortzetting van de Zeeuwse Protein Delta (ambitie FoodDelta Zeeland)	FoodDelta Zeeland, Zeeuwse Protein Cluster, POP3 projectpartners Zeeland Bonenland, LNV, eiwitketen (van teler tot consument), ZLTO, ZAJK	PM	2021-2024
12	Ketenaanpak	Versterken van de duurzame regionale retail en distributie	Bevorderen van de afzet van regionale producten en streekproducten via de korte keten	(Stimuleren van het) verkorten van de keten of het verlengen van de keten met essentiële schakels om producten regionaal af te kunnen zetten	- Via samenwerking met andere provincies door aan te sluiten bij de kwartiermakersfase van de Taskforce Korte Ketens, een traject wat voortvloeit uit de Nationale Handelsmissie Korte ketens vanuit het Ministerie van LNV. - Door meer streekproducten in het bedrijfsassortiment op te nemen. Hiervoor hebben alle provincies hun ambities opgesteld in de Green Deal Duurzame Catering. - Opstarten van een pilot ter bevordering van de afzet van producten via de korte keten en via de groothandel. - Het versterken van de duurzame regionale retail en distributie door het ondersteunen van het opzetten van nieuwe regionale specialiteiten en regionale foodhubs, ter bevordering van de regionale distributie; - Het versterken van de verbinding tussen consument en primaire agrarische productie; - Het versterken van de samenwerking tussen (primaire) bedrijven (coöperatievorming) bij de totstandkoming van nieuwe ketens.	WUR, regionale (agro)food producenten, FoodDelta Zeeland, Stichting Zeker Zeeuws Streekproduct, Coöperatie Zeker Zeeuws, LNV, ZLTO	€50.000,- tot €100.000,-	2021-2022

Nr.	Thema	Subthema	Actie	Wat?	Hoe?	Uitvoering door	Middelen	Periode
13	Vormen van Zeeuwse volhoudbare landbouw	Biologische landbouw	In gezamenlijkheid met de biologische sector, agrarische collectieven en kennisinstellingen werken aan een stimuleringsplan voor de biologische landbouw in Zeeland.	Acties uitvoeren gericht op ketens en mechanische onkruidbestrijding	- Opzetten actieplan met als doel een gezamenlijk gedragen en realistische ambitie voor biologische landbouw en biologische ketens in Zeeland. - Inzetten op kennisdeling en communicatie over biologische productie. - Belemmeringen die omschakeling bemoeilijken zo goed mogelijk in kaart brengen.	Biologische sector, ZLTO	€50.000,- tot €100.000,- per jaar Via POP3 subsidies	2021-2023
14	Vormen van Zeeuwse volhoudbare landbouw	Agroforestry	Stimuleren Agroforestry	Verkenning uitvoeren van Agroforestry in Zeeland	- In kaart brengen van de belemmeringen in de Nederlandse context en deze omzetten in kansen en perspectieven. - De potenties en effecten inventariseren ten aanzien van productie, klimaat, bodem en bedrijfsrendement. - Het maken van een gebied specifieke vertaling voor Zeeland van de belemmeringen en kansen voor agroforestry. - Het opzetten van een soort "Community of Practice" met ondernemers voor de uitwisseling van kennis en ervaring. - Deelonderzoeken van de potentiële bijdrage van agroforestry in Zeeland aan de Zeeuwse Bosvisie, biodiversiteit en de strategische aanpak stikstof.	Wageningen University, ondernemers, ZLTO, ZPG	PM (ook koppeling met landelijke Bossenstrategie en uitvoering Zeeuwse Bosvisie)	2021-2022
15		Voedselbossen	Verkennen en stimuleren Voedselbossen	Stimuleren en realiseren van voedselbossen	- Opzetten van een kennisnetwerk voor voedselbossen in Zeeland. - Verkennen van subsidiemogelijkheden voor de aanleg van voedselbossen. - Volgen van landelijke ontwikkelingen en onderzoek. - Waar mogelijk koppeling met Zeeuwse Bosvisie en Strategische aanpak stikstof.	Ondernemers en kennisorganisaties, ZPG	€18.000,- (kennisnetwerk)	2021-2024

3.2 Spoor 2: Het bevorderen van de biodiversiteit

In de afgelopen decennia is flink geïnvesteerd in de ontwikkeling, beheer en instandhouding van de natuur in Zeeland. Daarbij gaat het om bescherming, ontwikkeling, beheer en het herstel van de natuur. Een aanpak die duidelijk leidt tot toename van natuurareaal en de komende jaren verder wordt gecontinueerd. Met de realisatie van het Zeeuwse Natuurnetwerk zijn we in vergelijking tot andere delen van het land goed op weg. Daarbij moeten we nog circa 725 hectare realiseren tot 2027. Er wordt op het vlak van Natuurbeleid verder veel goeds gedaan door partijen. Ondanks genomen inspanningen blijkt uit bijvoorbeeld de Natuurrapportage Zeeland van 2019 dat de algehele Zeeuwse biodiversiteit helaas niet op orde is. Ondanks ook positieve beelden op basis van deze rapportage is een algemene achteruitgang of afname van verschillende soorten en leefgebieden binnen Zeeland geconstateerd. Daarbij gaat het om het voorkomen van algemene en specifieke soorten en de kwaliteit en oppervlakte van leefgebieden. Voorbeelden daarvan zijn duingebieden, landschappelijke natuurlijke elementen en planten- en diersoorten, waaronder Kustbroedvogels en Boerenlandvogels.

Om algeheel biodiversiteitsherstel verder te bevorderen dient zowel energie te worden gezet op biodiversiteitsherstel binnen geheel Zeeland, specifiek ook binnen het landelijk gebied en de agrarische gebieden die daar deel van uitmaken. Daarbij ook vanuit een economische meerwaarde voor agrarische ondernemers. Al met al een ambitie waar gezamenlijk op moet worden ingezet en waarbij gezamenlijk de weg wordt ingeslagen naar een haalbare natuurinclusieve samenleving.

Samenvatting ambities:

- Zorg dragen voor versterking van de biodiversiteit en het realiseren van de instandhoudingsdoelen Natura 2000.
- Herstel samenhang natuurlijk systeem; natuur en landbouw beschouwen als sectoren die elkaar, door ze te verbinden, kunnen versterken en de kansen hiervoor in de agrarische gebieden optimaal benutten.
- Het Natuurnetwerk Zeeland is in 2027, conform het Natuurakkoord, afgerond en is dan 5.713 hectare groot.
- De vier pijlers van biodiversiteit (functionele agrobiodiversiteit, landschappelijke diversiteit, specifieke soorten en kerngebieden/verbindingzones) meer in samenhang brengen binnen het landelijk gebied en daarin gelegen agrarische gebieden.

Bron: Natuurrapportage Zeeland, 2019

Spoor 2: Het bevorderen van biodiversiteit binnen het landelijk gebied

3.2.1 Structurele aanpak stikstof en provinciale Strategische aanpak Stikstof

De komende 10 tot 30 jaar zijn grote stappen te maken in het stikstofdossier met betrekking tot stikstofreductie en natuurverbetering van de kwetsbare stikstofgevoelige natuur. Rijk en Provincie werken hierin nauw samen om de gestelde doelstellingen te halen via inzet van rijksregelingen, eventueel aanvullende provinciale maatregelen en de uitvoering van het Programma Natuur als onderdeel van de landelijke structurele aanpak stikstof. Naast natuurverbetering van kwetsbare natuur en reductie van stikstofemissie worden indien mogelijk ook andere opgaven gekoppeld aan de uitvoering van maatregelen. In Zeeland is voorjaar 2020 de Strategische aanpak stikstof Zeeland vastgesteld door Provinciale Staten. Deze aanpak, de doelen en de planning vormt het uitgangspunt voor de stappen in het stikstofdossier.

In het kader van de provinciale Strategische aanpak stikstof worden er gebiedsprocessen opgezet voor een aantal met stikstof overbelaste Natura 2000-gebieden. In Zeeland zien we vooral de hoogste overbelasting met stikstof in de stikstofgevoelige duingebieden aan de kust. De duingebieden kennen leefgebieden of habitattypen die weinig stikstof kunnen verdragen en in kwaliteit sterk achteruitgaan. Deze habitattypen hebben een lage kritische depositiewaarde. De depositie van stikstof kan daarbij meer dan tweemaal boven de kritische depositiewaarde liggen. Binnen de gebiedsgerichte aanpak richten we ons in de eerste instantie op deze gebieden met de hoogste overbelasting en de grootste knelpunten voor economische ontwikkelingen in de omgeving aangezien er geen ruimte meer is voor het vergunnen van economische activiteiten binnen de Wet natuurbescherming.

Samenvatting ambities (uit Strategische aanpak stikstof):

- Middellange termijn (2020-2030): De gebiedsgerichte aanpak zal meerdere jaren vergen en bijdragen aan meerdere doelen:
 - o Het verlagen van de stikstofdepositie gericht op natuurherstel om ontwikkelruimte te creëren
 - o Verbinden aan integrale gebiedsontwikkeling / versterken of bevorderen transitie verduurzaming
- Lange termijn (2020-2050): Realiseren van een goede ecologische toestand van onze natuur, toewerken naar een goede staat van instandhouding van de Natura 2000 gebieden in 2050 en het realiseren van een natuurinclusieve samenleving

Naast deze ambities en onderstaande acties zijn er nog tal van andere instrumenten en doelen uit de aanpak stikstof. Deze vallen buiten de scope van het Uitvoeringsprogramma, maar hebben wel direct effect op de doelstellingen. Zo draagt het terugdringen van bronnen uit andere sectoren direct bij aan het halen van de genoemde doelstellingen.

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Uitwerken en opstarten gebiedsprocessen aanpak stikstof
- Actie 2: Vrijwillige opkoopregeling veehouderijen
- Actie 3: Natuurherstel stikstof overbelaste Natura 2000-gebieden

3.2.1.1 Programma Natuur 2021-2030

Het Programma Natuur 2021-2030 maakt onderdeel uit van de landelijke Structurele aanpak stikstof. Daarbij streeft het Kabinet naar het op orde brengen van condities die nodig zijn voor een landelijk gunstige staat van instandhouding overeenkomstig de Vogel- en Habitatrichtlijn of Natura 2000-instandhoudingdoelen. Extra inzet op natuurherstel moet daarbij leiden tot het ontstaan van gewenste economische ontwikkelingsruimte in combinatie met het verlagen van de aanwezige negatieve invloed van stikstof op kwetsbare leefgebieden en/of planten- en diersoorten.

Het Programma Natuur op hoofdlijnen is een resultaat van een gezamenlijke inzet van provincies en het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en wordt gefaseerd uitgevoerd (kamerbrief, 8 december 2020). Dat wil zeggen dat in de eerste fase provincies, Rijk en maatschappelijke partners starten met de uitvoering van de eerste tranche van maatregelen of projecten tot 2025. Tegelijkertijd nemen Rijk en provincies in deze eerste fase de ruimte voor monitoring en aanvullend onderzoek.

Dit moet leiden tot inzichten waarbij een aanvullend pakket van effectieve maatregelen voor fase 2 van het programma kan worden opgesteld. Alle natuurherstelmaatregelen Natura 2000 dienen uiteindelijk opgenomen te worden in een tweede tranche provinciale Natura 2000-beheerplannen.

De natuurherstelmaatregelen voor het Programma Natuur komen bovenop de al bestaande inspanningen voor natuurherstel. Dat is de afspraak gemaakt in het kader van het programma. Ook met deze al bestaande middelen voor natuurherstel zullen we ons blijven richten op het goed mogelijk bereiken van de versterking biodiversiteit en het realiseren van de instandhoudingsdoelen Natura 2000, in de volle breedte.

De kernpunten van het Programma Natuur (Rijk – provincies) zijn als volgt geformuleerd:

1. Algemeen: Streven naar het realiseren van condities voor een gunstige staat van instandhouding van alle soorten en leefgebieden of habitats onder de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) met als prioriteit op stikstof overbelaste Natura 2000-gebieden;
2. Een goede basiskwaliteit van de natuur, binnen én buiten natuurgebieden en daaraan gekoppeld;

3. Het bevorderen van een transitie naar een natuurinclusieve samenleving voor algeheel biodiversiteitsherstel.

Aan deze ambitie wordt vorm gegeven via twee duidelijk afgebakende sporen, namelijk:

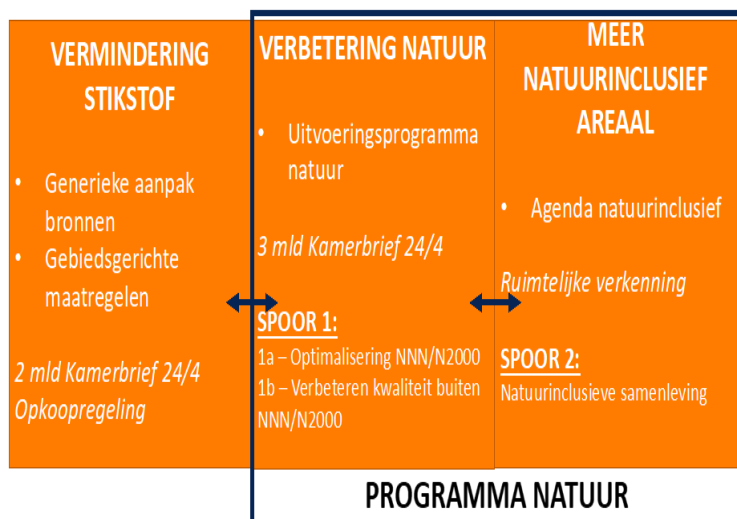
- Spoor 1a en 1b: kernpunt 1, de komende 10 jaar (2021-2030)
- Spoor 2: kernpunt 2 en 3 voor de langere termijn

Onder spoor 1a vallen maatregelen waarbij bestaande stikstof overbelaste Natura 2000-gebieden binnen de begrenzing van het Zeeuwse Natuurnetwerk verder worden geoptimaliseerd. Bijvoorbeeld door het nemen van aanvullende beheer- en inrichtingsmaatregelen, aanvullende exotenbestrijding, regulatie van recreatie en andere maatregelen die gericht zijn op kwaliteit van bestaande of nieuwe natuur.

Spoor 1b betreft eveneens een inzet gericht op kwaliteitsverbetering van stikstof overbelaste Natura 2000-gebieden. Het verschil met spoor 1a is dat het hierbij gaat om een set van maatregelen die binnen het aangrenzende landelijk gebied rondom stikstof overbelaste Natura 2000-gebieden kunnen worden genomen. Hierbij ligt de focus op zoeken naar mogelijkheden voor maatregelen binnen niet planologisch begrensde kansrijke gebieden rondom natuurgebieden.

Spoor 2 heeft als focus de lange termijn. Een belangrijke ambitie vanuit het programma is het op termijn bereiken van een meer natuurinclusieve ruimtelijke inrichting rondom stikstof overbelaste Natura 2000-gebieden en overige natuurgebieden inclusief een meer natuurinclusieve gerichte samenleving. Dit spoor 2 van het programma zal de komende jaren meer concreet vorm gaan krijgen op landelijk niveau. Landelijk loopt agendavorming tussen provincies en het Ministerie van LNV waarbij ook de hieraan gekoppelde "Basiskwaliteit Natuur" verder wordt uitgewerkt. Binnen het Uitvoeringsprogramma scheppen we mogelijkheden voor experimenteerruimte voor zoeken naar een Zeeuwse invulling van dit spoor. Onder andere via vormen van volhoudbare landbouwvormen of andere vormen van natuurinclusieve ruimtelijke inrichtingen. Juist aan de randen van natuurgebieden kan namelijk de verbinding tussen landbouw en natuur worden versterkt daar waar het gaat om de juiste versterking op de juiste locaties (zie verder ook spoor 4).

DOEL: VOLLEDIG VHR-DOELBEREIK

Bron: Kamerbrief, 20 december 2020 inclusief programma op hoofdlijnen,
([kamerstukken/2020/hoofdlijnen-programma-natuur](#))

Programma Natuur Zeeland tot 2025 (fase 1)

De Zeeuwse invulling van het Programma Natuur omvat projecten en maatregelen met de focus op natuurherstel van stikstof overbelaste Natura 2000-leefgebieden binnen het Zeeuwse deel van het begrensde Natuurnetwerk Nederland. Deze maatregelen zijn op basis van monitoring, veldbezoeken en andere evaluaties samen met partijen waaronder terreinbeheerders bepaald.

Met het Programma Natuur beoogt de provincie samen met partijen te zoeken rondom kwetsbare natuur naar volhoudbare landbouwvormen door het creëren van experimenteerruimte daarvoor. Daarnaast is het doel het nemen van noodzakelijke hydrologische maatregelen inclusief versterking van natuur en landschap. Uitgangspunt is dat deze set van maatregelen leidt tot een kwaliteitsverbetering van stikstof overbelaste of stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en -soorten en dus ook op herstel van de algehele biodiversiteit binnen kansrijke gebieden rondom de betreffende Natura 2000-gebieden van het landelijk gebied. Daarbij zetten we in op het nemen van de juiste effectieve maatregelen op de juiste locatie.

Het Programma Natuur dient ook voor het in handen krijgen van “sleutelhectares” die noodzakelijk zijn voor realisatie van het Zeeuwse Natuurnetwerk en het daarbij bereiken van de beoogde natuurkwaliteit. Het resultaat van deze ambitie is en blijft afhankelijk van de bereidheid of vrijwilligheid van grondeigenaren. Daarvoor is het van belang dat de aanwezige Zeeuwse landbouw ten allen tijden economisch rendabel blijft.

Het Zeeuwse maatregelpakket bestaat dus per stikstof overbelast Natura 2000-gebied uit een mix van maatregelen die samenvattend op hoofdlijnen gericht zijn op:

Afbeelding: voorbeeld Natuurnetwerk

1. Het verbeteren van de natuurkwaliteit van stikstof overbelaste kwetsbare leefgebieden of habitats zoals extra exotenbeheer, realiseren van extra dynamiek binnen duingebieden, water vasthouden, aangepast maaibeeld et cetera.
2. Het versneld realiseren van het Natuurnetwerk Nederland gericht op verwerving en inrichting van essentiële sleutelhectares voor kwalitatief verbeteren en vergroten van bestaande natuur.
3. Het reduceren van de emissie van stikstof voor natuurherstel van stikstofgevoelige en overbelaste Natura 2000-gebieden. Door bijvoorbeeld inzetten op extensivering van bemesting rondom stikstof overbelaste Natura 2000-gebieden door het stimuleren van vormen van volhoudbare landbouw, het realiseren van verbindingzones, bosversterking, landschapselementen, et cetera.
4. Systeemherstel of klimaat robuuste hydrologische maatregelen door vasthouden water rondom natuurgebieden en/of binnen het Natuurnetwerk ten gunste van landbouw en natuur zoals peilgestuurde drainage, landbouwstuwten, et cetera.
5. Verbinden van leefgebieden via droge of natte landschappelijke elementen of infrastructuur. Aanleg en versterking van natte en droge ecologische verbindingzones zoals aanleg natuurvriendelijke oevers langs waterlopen.
6. Extra inspanning gericht op bestrijding van exoten. Aanvullende inspanning voor bijvoorbeeld bestrijding van Amerikaanse Vogelkers, et cetera.
7. Het reguleren van recreatie vanwege te hoge aanwezige verstoring op onder andere vogels en betreding van gebieden door bijvoorbeeld voorlichting, aanvullende bebording, route verduidelijking en uitbreiding handhaafcapaciteit.
8. Boscompensatie van boskap als gevolg van bereiken instandhoudingsdoelen Natura 2000. Voor Zeeland betreft dit 4 hectare.
9. Uitvoering van aanvullend benodigd onderzoek en monitoring gericht op het verkrijgen van een effectief maatregelpakket voor fase 2 2023-2030.

Overige Natura 2000-gebieden

Zoals eerder aangeven vereist inzet noodzakelijk op de volle breedte van Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen. Naast het verbeteren van de kwaliteit van overbelaste Natura 2000-gebieden wordt dus ook de inzet op het verbeteren van overige Natura 2000-gebieden gecontinueerd overeenkomstig gemaakte afspraken met het Rijk (Natuurpact, 2013). Het betreft daarbij doorgaans stikstof gevoelige natuur die eveneens is gebaat bij het nemen van de juiste herstelmaatregelen.

De komende periode tot 2023 wordt ingezet op evaluatie van bestaande provinciale Natura 2000-beheerplannen met als doel effecten van herstel- en beheermaatregelen te evalueren.

Daarnaast dient aanvullend onderzoek uit te wijzen welke effectieve maatregelen kunnen worden ingezet om tijdig instandhoudingsdoelen te kunnen behalen. Ook het realiseren van het Natuurnetwerk Zeeland eind 2027 is hiervoor noodzakelijk.

3.2.2 Het versterken van natuur en landschap

Zoals eerder beschreven wordt vanuit bestaand natuurbeleid al gedurende lange tijd gewerkt aan behoud en herstel van de biodiversiteit. Daarnaast kan de versterking en/of herstel van landschap, cultuurhistorie en erfgoed eveneens bijdragen aan biodiversiteitsherstel. Door de Provincie en andere (overheids)organisaties wordt al geruime tijd samengewerkt binnen deze verschillende beleidsthema's. De biodiversiteitsopgave van het Zeeuwse landelijk gebied omvatten dan ook inzet vanuit deze verschillende beleidsthema's binnen dit uitvoeringsprogramma.

3.2.2.1 Het Natuurnetwerk Zeeland als onderdeel van het robuuste Nederlandse Natuurnetwerk

Een zeer belangrijke uitvoeringsmaatregel is en blijft het tijdig realiseren van het kwalitatieve Natuurnetwerk Zeeland of de Zeeuwse “donkergroene” natuur. Dit is een must vanuit de aanpak stikstof, het verder remmen van de achteruitgang van de biodiversiteit en vanuit een klimaatadaptieve inspanning.

De afspraak met het Rijk is dat in 2027 het Nederlandse Natuurnetwerk wordt afgerond. Als Zeeland zijn we daarmee goed op gang. De komende jaren moeten de laatste stappen hiervoor gezet worden. De uitvoeringspraktijk laat zien dat een aantal als cruciaal bestempelde hectares moeilijk te verwerven zijn.

Specifiek gaat het daarbij ook om verwerving en inrichting van sleutelhectares als onderdeel van het Natuurnetwerk. Deze sleutelhectares worden op basis van inhoudelijke beoordeling en onderzoek cruciaal geacht voor het behalen kwalitatieve natuurdoelen, c.q. ook voor stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, soorten en behoud en versterking van cultuurhistorische landschappen en aardkundige waarden.

Figuur: Natuurnetwerk Zeeland (bron: Natuurbeheerplan, 2016)

Uitvoeringsstrategie realisatie Natuurnetwerk Zeeland

Vanaf 2021 zal het verwervings-, inrichtings- en het vervreemdingstempo omhoog moeten. Dit vergt een gezamenlijke uitvoeringsstrategie die maatschappelijk ook voldoende duidelijkheid biedt. De volgende

algemene uitgangspunten uit de Natuurvisie 2017-2022 zijn onverminderd van kracht als het gaat om de voltooiing van ons Zeeuwse Natuurnetwerk tot eind 2027:

- Vrijwilligheid of bereidheid bij grondeigenaren voor verwerving van gronden;
- eenheid van beheer;
- geen planologische schaduwwerking;
- afstemming natuur en landbouw;
- synergie met waterbeheer;
- toegankelijke en beleefbare natuurgebieden.

Hieronder worden op basis van voortschrijdend inzicht een aantal aanvullende uitvoeringskaders gegeven.

1. We versterken het aangesloten natuurnetwerk

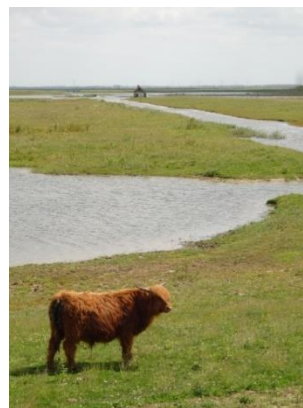
Het realiseren van de restopgave is gericht op het vergroten van bestaande natuur, waarbij grotere aaneengesloten natuurgebieden zoveel mogelijk onderling zijn verbonden. Daarbij horen ook kleinere of losstaande waardevolle natuurgebieden. Ook deze zijn en blijven onderdeel van dit netwerk. Deze strategie is overeenkomstig de Natuurvisie als het gaat om streven naar zoveel als mogelijk aaneengesloten eenheden van beheer. Daarnaast ligt deze aanpak in lijn met de Zeeuwse klimaatadaptatiestrategie voor natuur. Daarbij wordt gestreefd naar een uiteindelijk visionair beeld van een robuust Zeeuws natuurwerk bestaande uit grote en kleinere waardevolle natuurgebieden die onderling verbonden zijn. Deze keten van grote en kleine natuurgebieden en verbindingen bevat daarnaast ook allerlei belangrijke leefgebieden of brongebieden die buiten de begrenzing van het Natuurnetwerk momenteel binnen Zeeland aanwezig zijn.

2. De inspanning ligt op kwalitatieve verbetering van natuur en versterking van de biodiversiteit in Zeeland

De komende 10 jaar willen we extra inspanning leveren op de sleutelhectares. Dit zijn gronden die op basis voor het realiseren van kwalitatieve waardevolle natuur of het realiseren van instandhoudingsdoelen Natura 2000 absoluut noodzakelijk zijn. Daarbij ligt de focus op het kwalitatief verbeteren van stikstof gevoelige en/of stikstof overbelaste Natura 2000-leefgebieden. Deze inspanning ligt in lijn met de Strategische aanpak stikstof en is gericht op herstel van Natura 2000 natuur en het daarmee vrijspelen van economische ruimte voor Zeeland.

3. Realisatie van het Natuurnetwerk Zeeland vindt plaats op basis van kwaliteit

Daaronder wordt verstaan dat bij de verwerving en inrichting van natuurhectares zoveel als mogelijk kwalitatieve waardevolle “donkergroene” natuur wordt gerealiseerd. Dit in combinatie met landschap, cultuurhistorie en/of erfgoed. Daarbij gaat het om realiseren van hectares die de hoogste bijdrage leveren aan geformuleerde de instandhoudingsdoelen of overige natuurdoelen (biodiversiteit). Deze hectares bezitten veelal aardkundige potentie voor het realiseren van een gewenste optimale inrichting voor natuurwaarden. Denk daarbij aan benodigde hydrologische omstandigheden of gradiënten in zuurgraad en waterkwaliteit of bodemgesteldheid.

Afbeelding: voorbeeld Natuurnetwerk

4. We zetten in op wendbaarheid of een flexibele realisatie van het Zeeuwse Natuurnetwerk

We houden vast aan een restantopgave van kwalitatieve natuur van 725 hectare tot 2027 waarbij de inzet is gericht op verwerving en inrichting van sleutelhectares en overige hectares die onderdeel zijn van het Natuurnetwerk. Met de overige beoogde nieuwe natuur zoals deze is vastgelegd in het Natuurbeleidsplan kan flexibel worden omgegaan als het gaat om het realiseren van kwalitatieve natuur in combinatie met het behalen van overige maatschappelijke doelen.

Opgave Zeeuwse Natuurnetwerk, de stappen van realisatie

Stap 1; het verwerven van gronden

Voor het verwerven van gronden die uiteindelijk deel uit gaan maken van het natuurnetwerk blijven we onverminderd gebruik maken van met name het instrument Kavelruilbureau Zeeland met de daarbij behorende instrumenten die zijn gekoppeld aan het provinciaal vastgoedbeleid (nota grondbeleid). De instrumenten zijn: a) de Provincie gaat zelfstandig, actief verwerven en/of b) de Provincie zet faciliterend instrumentarium in waaronder het Kavelruilbureau Zeeland en Grondbank.

Stap 2; het inrichten van nieuwe verworven provinciale gronden gericht op de gewenste natuurontwikkeling

Iedere grondeigenaar kan bijdragen aan het realiseren van het Natuurnetwerk Zeeland. Hiervoor vormt de Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL) een belangrijk instrument. SKNL kan worden ingezet nadat gronden deel uitmaken van de begrenzing van het Natuurnetwerk en dan specifiek voor het omvormen van gronden naar natuur. De Provincie heeft hierbij een toetsende en stimulerende rol. Als het gaat om provinciale gronden houden we de uitvoering van natuurontwikkelingsprojecten houden in eigen portefeuille. Het tussentijds beheer tussen aankoop en inrichting wordt verder nog uitgewerkt maar ingezet wordt op vervreemding van provinciale natuurgronden na inrichting hiervan (stap 3).

Stap 3; het vervreemden van provinciale natuurgronden

Als Provincie zetten we in op het vervreemden van ingerichte gronden overeenkomstig het provinciaal vastgoedbeleid (Nota Grondbeleid). De verwerving en inrichting van gronden wordt zoveel mogelijk afgestemd met mogelijke toekomstige beheerders. Dat zijn in ieder geval de terreinbeherende organisaties, maar ook particulieren worden aangemoedigd om natuurbeheer via het stelsel voor hun rekening te nemen. Daarbij kunnen grondeigenaren aanspraak maken op de daarvoor beschikbare beheersubsidie uit het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL) op basis van het provinciaal Natuurbeheerplan 2016.

De praktijk wijst uit dat sommige verworven gronden niet of moeizaam kunnen worden vervreemd vanwege ligging of vanwege andere oorzaken. Gezocht wordt daarom naar andere mogelijkheden die binnen dit uitvoeringsprogramma nader worden verkend. Het bereiken van de doelstelling blijft voorop staan.

Stap 1: Het vervreemden van ingerichte percelen en het borgen van het gewenste natuurbeheer

Stap 2: Inrichten van verworven hectares gericht op de gewenste natuurontwikkeling

Stap 3: Het vervreemden van ingerichte percelen en het borgen van het gewenste natuurbeheer.

Stap 4; Natuurbeheer

Goed beheer van de bestaande en nieuw ingerichte natuur is cruciaal. We blijven via het stelsel van de SNL bijdragen aan het natuurbeheer en sturen op een goede doelrealisatie binnen de bestaande natuur. Binnenkort zal het vergoedingspercentage van 75% → 84% voor het beheer van kracht zijn. Dit op basis van beschikbaar gestelde rijksmiddelen voor het Programma Natuur.

Stap 4: Uitvoering
van het juiste
natuurbeheer voor
het realiseren van
kwalitatieve
natuurdoelen

3.2.2.2 Soortenbeleid en –bescherming

Provincies hebben de wettelijke taak zorg te dragen voor het behoud en/of het herstel van in Nederland in het wild voorkomende dieren en planten. De bescherming van deze soorten wordt langs meerdere sporen in het natuurbeleid vormgegeven. Enerzijds door bescherming en beheer van natuurgebieden en anderzijds door het nemen van specifieke maatregelen voor bedreigde soorten, in en buiten natuurgebieden. Ook genieten soorten wettelijk bescherming.

Met actieve soortenbescherming worden vooral gerichte maatregelen voor bedreigde en kwetsbare soorten getroffen. Het doel is het creëren van een gunstige staat van instandhouding van kenmerkende Zeeuwse soorten en het keren van de achteruitgang in biodiversiteit. Het kan hierbij bijvoorbeeld gaan om het herstellen van vleermuisverblijven of het aanleggen van een broedeiland voor kustvogels, maar ook om het herstel van landschapselementen als cruciaal leefgebied van soorten van het boerenland. Als blijkt dat onvoldoende kennis aanwezig is over trends, verspreiding of oorzaken van achteruitgang van soorten, wordt gemonitord of nader onderzoek uitgevoerd. Projecten en onderzoek worden beoordeeld in de Werkgroep Soortenbeleid waar natuurorganisaties, landbouw en overheden zijn vertegenwoordigd en ook aan bijdragen.

In december 2018 hebben Provinciale Staten de beleidsnota Natuurwetgeving “Meer prioriteit voor Zeeuwse biodiversiteit”, vastgesteld. Eén van de onderdelen van deze nota is de actieve soortenbescherming en betreft een uitvoeringsprogramma voor kwetsbare en kenmerkende Zeeuwse soorten aanvullend op het bestaande natuurbeleid. De uitvoering van dit programma levert een substantiële bijdrage aan het behoud van soorten, maar is lang niet toereikend om de achteruitgang van biodiversiteit te keren. Juist buiten het Natuurnetwerk Zeeland liggen grote kansen voor het oprapen. Het bewustzijn hiervan begint te groeien.

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Beleidsuitwerking actief soortenbeleid conform leefgebiedenbenadering
- Actie 2: Soortenbeleid koppelen aan Programma Natuur en vormen van volhoudbare landbouw.

3.2.2.3 Realiseren van goed functionerende natuurlijke groenblauwe dooradering

De gezamenlijke overheden in Zeeland beheren heel wat hectares aan bermen, dijken en overige grazige delen van infrastructuurwerken. Alles bij elkaar vormt dat reeds een uitgestrekt groeiend netwerk door heel Zeeland, dat natuurgebieden met elkaar verbindt en eveneens de biodiversiteit en functionele agrobiodiversiteit op het platteland kan laten toenemen. De binnendijken bijvoorbeeld maken deel uit van het Natuurnetwerk Zeeland. Een groot deel van de binnendijken is in eigendom en/of beheer bij terrein behorende organisaties, particuliere grondeigenaren en agrariërs.

Natte ecologische verbindingen zijn groenblauwe lijnvormige verbindingen in de vorm van kreek- en waterlopen met hun brede oevers en hebben uit oogpunt van soortenbehoud de functie om planten en dieren in de gelegenheid te stellen om van het ene natuurgebied naar het andere natuurgebied te migreren zonder hinder van barrières. Natte ecologische verbindingen zijn gekoppeld aan (hoofd)waterlopen in beheer bij het

waterschap en vormen geen aangrenzende gebruiksbeperkingen. De aangewezen natte ecologische verbindingen en Kaderrichtlijn water-lichamen doorsnijden voor een deel brongebieden van kwetsbare planten- en diersoorten die binnen het agrarisch gebied aanwezig zijn. Het Natuurbeheerplan bevat begrenzings van deze brongebieden in de vorm van voormalige getijdenkreken en binnendijken. Activiteiten tot beheer en verbetering van deze elementen komen daarmee in aanmerking voor toepassing van subsidie van SNL. Buiten het NNZ bestaan mogelijkheden voor beheer van elementen van de groenblauwe dooradering op grond van de agrarische leefgebieden. De begrenzing van de agrarische leefgebieden is opgenomen in het Natuurbeheerplan en wordt jaarlijks aangepast aan ontwikkelingen. De inzet van het agrarisch natuurbeheer hierbij is daarvoor van groot belang. Zo zetten bijvoorbeeld de ondertekenaars vanuit de Zeeuwse Bijenstrategie zich in om kansen voor bijen te stimuleren door communicatie en het faciliteren of uitvoeren van bijvriendelijke projecten en onderzoek. Het platform Bijvriendelijk Zeeland zet zich hiervoor in door het delen van kennis en het inspireren van partijen, gecoördineerd door Poldernatuur Zeeland.

Samenvatting ambities:

- Ecologisch beheer van bermen en dijken (en overig grasland gerelateerd aan infrastructurele werken)
- Realisatie natte ecologische verbindingzones

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Groenbeheer, instandhouding van elementen
- Actie 2: Inzet van Provinciale pachtgronden voor biodiversiteitsversterking

3.2.2.4 Agrarisch Natuurbeheer (ANLb)

Per 1 januari 2016 is een nieuw stelsel Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) ingevoerd met als focus een leefgebiedenbenadering voor (dier)soorten van internationaal belang. Daarbij gaat het om het creëren en in stand houden van een leefgebied voor een soort of groep van soorten die vergelijkbaar beheer vraagt. Dit wordt op basis van een collectieve en een gebiedsgerichte aanpak ingevuld.

Het ANLb gaat uit van effectief en efficiënt natuurbeheer binnen agrarische gebieden met als doel het behalen van meer natuurwinst door uitvoering over te laten aan een agrarisch collectief met subsidie die wordt verleend op basis van een gebiedsaanvraag. Deze subsidie wordt mede gefinancierd door Europa dat voorwaarden stelt aan de uitvoering van het ANLb (EU-conforme uitvoering). Naast subsidie uit het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP) is ook cofinanciering mogelijk gemaakt.

Het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer is een voor Zeeland belangrijk instrument voor het realiseren van de (internationale) natuurdoelen en versterking van de biodiversiteit binnen agrarische gebieden. Het ANLb ondersteunt het beheer van natuurgebieden en verbindt waar mogelijk natuurgebieden met elkaar (dooradering van het landschap). Daarnaast komen allerlei algemene en minder algemene soorten voor die hun leefgebied of brongebied in het agrarisch gebied hebben liggen. Via het ANLb worden de leefgebieden voor deze soorten in stand gehouden. De komende jaren zal verder onderzocht worden hoe het agrarisch natuurbeheer verder geoptimaliseerd en versterkt kan worden. Er loopt een onderzoek naar verbreding in het kader van Nationaal Strategisch Plan. Daarbij zal meer samenwerking gezocht worden met andere gebiedspartijen en zal het ANLb naar verwachting in het nieuwe GLB vanaf 2023 een verbreding van doelen krijgen gericht op klimaat en water.

Afbeelding: Agrarisch natuurbeheer

3.2.2.5 Natuur- en culturele beleving

Natuur is één van de belangrijkste kapitalen van Zeeland. Denk aan onze stranden, duinen, onze polders, ingekleurd door akkers, weilanden en vol met cultuurhistorische sporen van een lange strijd tussen land en zee, mens en water. Natuur- en cultuurbeleving gaan in Zeeland vaak hand in hand. Voorbeelden daarvan zijn vestingwerken, oude kreken en geulen, gemoerd landschap Yerseke Moer, vliedbergen, kasteeltuinen, De Poel, inlagen, oude boerenerven en begraafplaatsen. Een diversiteit aan natuurgebieden, flora en fauna, landschap en cultuur. Een proeverij van alle (zilte) producten, gewassen en zeevruchten van de ons omringende wateren en uit onze bodem. Het is zaak om de rijkdom die de Zeeuwse natuur ons biedt te koesteren en te zorgen dat dit kapitaal benut en meer beleefbaar wordt. Natuurgebieden worden van oudsher verworven en beheerd om planten, dieren en landschappen duurzaam te kunnen behouden en ontwikkelen. Recreatief gebruik van natuurgebieden is de laatste jaren echter sterk in opkomst; vogel-spotten, wandelen, sporten, meditatie en bezinning of gewoon genieten van een groene en stille omgeving. Natuur is belangrijk voor mensen en het bewustzijn daarvan neemt toe. Het heeft een positief effect op de gezondheid van mensen en levert daarmee een essentiële bijdrage aan het woonklimaat van Zeeland én aan het toeristische product 'Zeeland'. Natuur toont daarmee niet alleen haar intrinsieke waarde maar ook haar betekenis voor bewoners, recreanten en toeristen, voor bedrijven en ondernemers (vestigingsklimaat), voor educatie en beleving, voor onderzoek en innovatie en natuurlijk voor de natuur/vogelliefhebber pur sang.

Samen met natuur-, milieu- en vrijetijdsorganisaties wil de Provincie de aanwezige natuur zo toegankelijk, beleefbaar en vindbaar als mogelijk maken, zonder af te doen aan de kwaliteit en diversiteit van de natuur en dus negatieve invloeden op biodiversiteit. Dit gebeurt door de natuur met voorzieningen beter in te richten en te ontsluiten. Ook wordt bekeken of onbekende(re) gebieden meer onder de aandacht gebracht kunnen worden. Door meer recreatieve routes in het achterland dan wel minder kwetsbare natuur in het landelijk gebied te realiseren wordt de recreatieve druk beter verspreid. Maar ook door kennis over en waardering voor de Zeeuwse natuur, landschap en cultuur te vergroten. Door ze beter zichtbaar te maken en te promoten. En door met ondernemers producten en diensten te ontwikkelen die natuurbeleving mogelijk maken dan wel vergroten.

3.2.2.6 Optimaliseren bestaande inzet en instrumentarium ter bevordering biodiversiteit in agrarische gebieden

Door de biodiversiteit op het agrarisch bedrijf weer meer als uitgangspunt te nemen in het agrarisch productieproces kan de natuur meewerken aan het agrarisch product en zal gelijktijdig de biodiversiteit worden versterkt. Daarbij gaat het om een samenspel van factoren (o.a. waterkwaliteit, bodembiodiversiteit, aanwezigheid landschappelijke elementen et cetera die tevens bijdragen aan de aanwezigheid van (zeldzame) soorten in een gebied). Daarmee vormt het voorkomen van soorten een belangrijke graadmeter voor hoe het gesteld is met de natuurlijke omgeving en de mate waarin deze in staat is een rol te vervullen ten behoeve van het agrarisch bedrijf. Het zoeken naar de onderlinge verbinding tussen de volhoudbare landbouw (o.a. functionele biodiversiteit) en het gelijktijdig versterken van de biodiversiteit is één van de grote uitdagingen voor de samenwerking in de komende jaren.

Het soortenbeleid is gericht op concrete maatregelen ten gunste van kwetsbare Zeeuwse soorten. Juist in samenhang met de opgaven voor onder andere het natuurnetwerk, droge en natte verbindingzones, agrarisch natuurbeheer en het landschap moet worden voorzien in de provinciale opgave voor soorten. Hoewel de maatregelen in beginsel bedoeld zijn om leefgebieden (voedsel en voortplantingsgebied) van kenmerkende Zeeuwse soorten in stand te houden en te ontwikkelen, kunnen maatregelen elkaar versterken.

Verspreid door Zeeland zijn buiten het Natuurnetwerk Zeeland diverse kleine landschapselementen gelegen, zoals knotbomen, hagen, hoogstamboomgaarden, veedrinkputten, welen en streekeigen boerenerven. Deze

landschapselementen dragen sterk bij aan de biodiversiteit in het agrarisch gebied. Bovendien dragen zij bij aan de identiteit van Zeeland en de aantrekkelijkheid van het platteland als gebied om te wonen, werken en recreëren.

De afgelopen jaren heeft de provincie een faciliterende en ondersteunende rol gehad in een paar pilotprojecten. Natuurinclusieve ruimtelijke ontwikkelingen rondom natuurgebieden vindt plaats op basis van vrijwilligheid, waarbij er rekening mee wordt gehouden dat er geen negatieve effecten ontstaan op de omliggende landbouw. Een voorbeeld van invulling is het gebiedsproces Burghsluis op Schouwen-Duiveland en in het Grenspark Groot Saeftinghe (zie ook paragraaf 3.4). In de loop van de tijd is het project steeds verder uitgebreid door extra financiering (vanuit provincie en EU), inzet van provinciale grond (tegen reguliere pachtprizen), een koppeling met het reguliere agrarisch natuurbeheer en meer ambitieuze maatregelen. Het Zeeuwse Landschap noemt dit laatste het multipliermodel. Dat betekent dat boeren grond mogen pachten als ze maatregelen voor akkervogels nemen op de gepachte en de eigen grond. Daarbij zijn er bij de gronden van het Zeeuwse landschap mogelijkheden om tegen een verlaagde pachtprijs (voor provinciale grond geldt geen verlaagde pachtprijs) extra tegenprestaties voor de akkervogels te vragen. Zo loopt er nu ook een experiment met strokenteelt. Door het telen van verschillende gewassen in stroken van 30 meter hebben kuikens een betere overlevingskans als er wordt gezaaid of geoogst. Deze pilots hebben goede resultaten opgeleverd. Het ANLb wordt op dit moment geëvalueerd wat nieuwe inzichten kan opleveren. Resultaten daarvan zullen meegenomen worden in eventueel nieuw beleid.

Samenvatting ambities:

- Optimaliseren bestaande inzet en instrumentarium ter bevordering van biodiversiteit in agrarische gebieden ten behoeve van een betere bijdrage aan natuurinclusieve landbouw in Zeeland.
- Integrale uitvoering van ANLb-activiteiten op de landbouwbedrijven in Zeeland door meer samenwerking tussen betrokken partijen, afstemming van beheer en koppeling van ANLb aan verschillende beleidsdoelen op het gebied van regulier natuurbeheer, waterbeheer, bodembeheer en klimaatopgaven (conform verwachte doelverbreding in het nieuwe GLB).

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Tussenevaluatie ANLb in Zeeland en het opstellen van een toekomstvisie voor het Zeeuwse agrarisch natuurbeheer
- Actie 2: Dijken actieplan
- Actie 3: Continuering van de versterking van biodiversiteit binnen agrarische gebieden
- Actie 4: Ontwikkelen van nieuw grondinstrumentarium. Dit zal nader uitgewerkt worden in de nota grondbeleid.

3.2.3 Het stimuleren van landschapontwikkeling en –bescherming

Het Zeeuwse landschap zoals wij dat kennen heeft zich door de wijze van gebruik in de loop der jaren gevormd tot een landschap wat breed wordt gewaardeerd. De waarde van het landschap wordt gevormd door een combinatie van gebruikswaarde, belevingswaarde en de esthetische waarde (ruimtelijke kwaliteit). Veel van de opgaven waar we als partijen in het landelijk gebied aan werken zullen uiteindelijk leiden tot veranderingen in het landschap. Zo kan het bevorderen van de biodiversiteit leiden tot het realiseren van nieuwe landschapselementen, vraagt de energietransitie mogelijk om nieuwe locaties voor de opwekking van wind- en/of zonne-energie en zal de behoefte vanuit de landbouw voor het vasthouden van zoet water ook tot

ingrepen in het landschap kunnen leiden. Daarmee zal het Zeeuwse landschap geleidelijk veranderen. Dat betekent dus voortdurend het gesprek aangaan hoe het landschap in de huidige tijd past.

Samenvatting ambities:

- Terwijl het Zeeuwse landschap verandert door ander gebruik de bestaande beleavings- en esthetische waarde zoveel als mogelijk behouden en waar mogelijk versterken.
- Het opstellen van een (globaal) landschapsontwikkelingskader biedt daarbij een aanknopingspunt voor het combineren van de verschillende opgaven die in een concreet gebied samenkomen zoals ook cultuurhistorie en aardkundige waarden.

Uitwerking in acties:

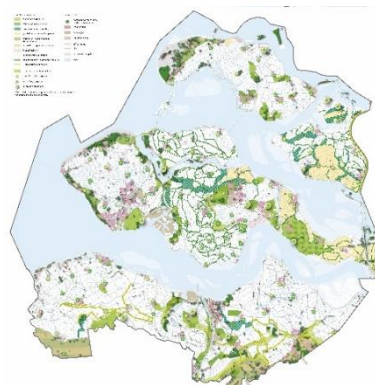
- Actie 1: Landschapsversterking. Uitvoering van de landelijke Bossenstrategie en Zeeuwse Bosvisie
- Actie 2: Uitwerken Landschapsvisie met bijbehorende Landschapsstructuurkaart met daarin:
 - o Aanwijzen stimuleringsgebieden voor landschapsontwikkelingen
 - o Aanwijzen van de landschappelijke Zeeuwse kernkwaliteiten
- Actie 3: Landschapsstructuurkaart als kader borgen in de Zeeuwse Omgevingsverordening (via actualisatie).

3.2.3.1 De landelijke Bossenstrategie en de Zeeuwse Bosvisie

Medio november 2020 is de uitwerking van ambities en doelen van de landelijke Bossenstrategie tussen de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de Provincies vastgesteld. De aanleiding daarvoor was in eerste instantie vanuit de klimaatopgave om meer koolstof vast te gaan leggen in houtige biomassa. In een later stadium is hieraan ook een biodiversiteitsdoelstelling gekoppeld. Binnen de landelijke Bossenstrategie is eind 2030 een uitbreiding van 10% bos op landelijke schaal als inspanningsverplichting opgenomen. Concreet betekent dit een uitbreiding van 37.000 hectare bos binnen Nederland eind 2030. De voor dit uitvoeringsprogramma meest relevante doelen van de landelijke Bossenstrategie zijn als volgt:

1. Meer samenhang tussen klimaat-, natuur- en bosbeleid;
2. compensatieruimte voor noodzakelijke ontbossing vanwege gewenste ontwikkelingen;
3. versterken biodiversiteit en kwaliteit (vitaliteit) van bos;
4. ruimte blijven bieden aan verschillende soorten gebruik van bos.

Binnen Zeeland is gedurende 2020 in samenwerking met verschillende relevante partijen een ruimtelijke Zeeuwse Bosvisie opgesteld die richting geeft aan mogelijkheden voor versterking van bos of andere houtige beplantingen binnen Zeeland. De Bosvisie geeft daarbij de Zeeuwse invulling aan de landelijke Bossenstrategie. De ambities uit landelijke Bossenstrategie kunnen een beeld oproepen van meer aaneengesloten bos of omvangrijke nieuw aan te leggen bossen in Zeeland. Zeeland is echter van oudsher een provincie met weinig hectares bos in vergelijking met andere provincies zoals Noord-Brabant en Gelderland vanwege het ontbreken van onder andere uitgestrekte zandgebieden. De Zeeuwse Bosvisie steekt daarom ook in op mogelijkheden van versterking van mogelijke streekeigen houtige beplantingen in relatie tot de verschillende Zeeuwse landschappen en de versterking van bijvoorbeeld agrarische gronden met houtige landschapselementen. De ambitie daarbij is het versterken van het

Afbeelding: Kansenkaart (bron: De Zeeuwse Bosvisie)

cultuurhistorische Zeeuwse landschap in combinatie met de fixatie van CO₂ en met andere ruimtelijke opgaven. Gezien de landschap ecologische invalshoek van de Zeeuwse Bosvisie draagt dit tevens bij aan het versterken van de biodiversiteit en de functionele agrobiodiversiteit binnen en buiten het Natuurnetwerk Zeeland. Vanuit deze ambitie dient ook de mogelijkheid te blijven bestaan voor het halen van economisch rendement van bos zonder verlies van netto oppervlak en biodiversiteitsverlies. Denk daarbij ook aan vormen van voedselbossen en agroforestry.

De opgave tot 2030

De provinciale opgave gekoppeld aan de Zeeuwse Bosvisie is te onderscheiden in een opgave binnen en buiten het Natuurnetwerk Zeeland.

Binnen het Natuurnetwerk Zeeland zet de Provincie in op het realiseren van 421 hectare bos. Deze opgave is in samenwerking met terreinbeheerders in 2020 bepaald en bestaat uit:

- 108 hectare in bestaande natuur volgens ambitietype uit het Natuurbeheerplan
- 75 hectare in nieuwe natuur volgens het Natuurbeheerplan
- 238 hectare in bestaande natuur die nog niet is opgenomen in het Natuurbeheerplan. Deze opgave zal in samenwerking met terreinbeheerders worden gerealiseerd.

Buiten het Natuurnetwerk Zeeland zal de Provincie zich samen met de partners inspannen om bij te dragen aan extra bos, groen, enzovoort om zo bij te dragen aan het klimaatakkoord, de versterking van functionele agro biodiversiteit en de Zeeuwse biodiversiteit in het algemeen. Een harde opdracht is niet vastgelegd, het is een inspanningsverplichting. Kansen zullen worden benut.

Daarnaast heeft Zeeland nog 4 hectare bos te compenseren die binnen Natura 2000 zijn gekapt, een harde verplichting. Tenslotte stimuleren we bosaanleg of aanleg van houtige beplantingen door andere overheden en particuliere grondeigenaren.

Uitvoeringsstrategie Zeeuwse Bosvisie

Voor de uitvoering geldt de Zeeuwse Bosvisie als ruimtelijk ecologisch en cultuurhistorisch landschappelijk kader en het Natuurbeheerplan 2016 als kwalitatief kader voor realisatie van natuurwaarden.

Inspanning 421 hectare binnen het Natuurnetwerk Zeeland

Deze inspanningsopgave van 421 hectare valt binnen de nog 725 hectare te realiseren Natuurnetwerk Zeeland tot 2027. Samen met natuurbeheerorganisaties zal worden verkend hoe en waar bij nog nieuw te ontwikkelen natuur de realisatie van bos kan plaatsvinden. Dit in aansluiting op bestaande bos- en landschapstypen zoals deze als zoekgebieden binnen de Zeeuwse Bosvisie zijn gedefinieerd.

Bos- en/of houtige beplantingen buiten het Natuurnetwerk Zeeland

De compensatieopgave van 4 hectare bos wordt gezocht in combinatie met de strategische aanpak Stikstof daar waar bos bijdraagt aan het reduceren van de stikstofbelasting op stikstofgevoelige en stikstof overbelaste Natura 2000 natuur. Hiervoor zijn rijksmiddelen beschikbaar gesteld. De kansen liggen in de directe omgeving van de meest overbelaste gebieden of in de directe omgeving van de stikstof emissiebron. Daarnaast stimuleert de Provincie de komen de jaren zoveel mogelijk bos- en of overige houtige landschappelijke versterking door derden via verschillende sporen:

- Als facilitator in de rol van het verbinden van ondernemers met andere initiatiefnemers als het gaat om bijvoorbeeld CO₂ fixatie, de realisatie van volhoudbare landbouwwormen zoals voedselbossen of vormen van agroforestry;
- Als facilitator bij het beschikbaar stellen van provinciale gronden in relatie tot grondinstrumenten;
- Het stimuleren van bosrealisatie of realisatie van houtige beplantingen in synergie met andere ruimtelijke opgaven;

- Het stimuleren van bosrealisatie of realisatie van houtige beplantingen bij initiatieven van particulieren grondeigenaren en/of overheden zoals waterschap en gemeenten.

*Afbeelding: Bosgebied**Afbeelding: Houtige beplanting*

3.2.3.2 Landschapvisie en landschapsstructuurkaart

De kernkwaliteiten van Zeeland bestaan uit tal van gebieden met bijzondere natuur- en landschapswaarden. Ook de karakteristieke openheid en doorgaans nachtelijke duisternis van het agrarische landschap draagt bij aan het ervaren van een gevoel van rust, stilte en ruimte. De vele verschillende landschappen en de natuurlijke en cultuurhistorische landschapselementen vertellen het verhaal van het ontstaan van Zeeland, oftewel de geschiedenis van Zeeland en haar inwoners. Daarnaast herbergen deze landschappen verschillende natuurwaarden (planten- en diersoorten), aardkundige, cultuurhistorische en archeologische sporen.

Binnen de Zeeuwse Bosvisie is uitgebreid stilgestaan en is een aanzet gemaakt van kwalitatieve landschapsbeschrijvingen binnen Zeeland, waarbij globale zoekgebieden en uitsluitingsgebieden voor bosontwikkelingen zijn aangegeven. We willen het landschap echter waar mogelijk breder versterken. Om die reden wordt ingezet op het ontwikkelen en het beleven van het Zeeuwse landschap. Daarbij beogen we de identiteit, diversiteit en belevingswaarde van landschap en natuur- en cultuurhistorische waarden te behouden en te versterken. Herkenbaarheid, identiteit en regionale diversiteit zijn daarbij belangrijke uitgangspunten. Om die reden wordt ingezet op behoud, versterken en benutten van de meest kenmerkende kwaliteiten en waarden in Zeeland. Het gaat bijvoorbeeld over duinen, monumentale bebouwing, kreekruigten, bijzondere polders, het Landfront Vlissingen (Rijksmonument) en de Staats-Spaanse Linies.

Het beschermen en versterken van de kenmerkende landschapsstructuren die bijdragen aan de identiteit van en variëteit in onze provincie is een gezamenlijke opgave. De overheid stelt kaders voor de bescherming, het beheer en de ontwikkeling van de samenhangende landschapsstructuur. Daarbinnen is er ruimte is voor gebiedsinitiatieven en maatwerk.

Landschapsstructuurkaart Zeeland

In de Handreiking landschap zijn alle kernkwaliteiten van het Zeeuwse landschap beschreven. Hierbij is aangegeven of deze van provinciaal, regionaal of gemeentelijk belang zijn. Deze handreiking biedt een basis voor het bepalen van strategieën over hoe om te gaan met ontwikkelingen in relatie tot onze Zeeuwse landschappelijke waarden. Gezien alle nieuwe ontwikkelingen ontbreekt een integrale landschapvisie voor Zeeland, inclusief de herijking van de Zeeuwse kernkwaliteiten en het aanwijzen van landschapsstimuleringsgebieden daarbij.

Gezamenlijk met partijen wordt deze landbouwvisie vertaald naar een geactualiseerde gedragen landschapsstructuurkaart met als doel deze te borgen binnen de Zeeuwse Omgevingsvisie.

Nr.	Thema	Subthema	Actie	Wat?	Hoe?	Uitvoering door	Middelen	Periode
1	Aanpak stikstof	Stikstofreductie	Gebiedsproces aanpak stikstof	Stikstof reducerende bronmaatregelen in samenhang met natuurverbetering	- In 2021 en 2022 wordt, in lijn met de stikstofwet, een gebiedsplan opgesteld waarin per Natura 2000 gebied de herkomst van stikstof in kaart wordt gebracht en vervolgens de wijze van vermindering van de bronnen en het versterken van de natuur. - Voor de met stikstof overbelaste Natura 2000 gebieden Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren worden gebiedsprocessen doorlopen om te komen tot gebiedsagenda's eind 2022. Komende jaren wordt tevens verkend of dit ook voor gebieden als Yerseke en Kapelse Moer, Grevelingen en 't Zwin zinvol is. - Via gebiedsprocessen met betrokken overheids- en maatschappelijke organisaties en betrokkenen uit de streek. Per gebied zijn/worden er gebiedstafels geformeerd en indien nuttig periodiek thematafels	Provincie	€50.000,-	2021-2022
			Vrijwillige opkoopregeling veehouderijen	Stikstofdepositie op overbelaste stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden verlagen	- Op vrijwillige basis opkopen van veehouderijen met een hoge stikstofuitstoot - De Provincie zal aandacht besteden aan de openstelling van de regeling zodat belangstellenden zich kunnen melden. Daarnaast zullen bedrijven actief benaderd worden die in aanmerking komen voor vrijwillige opkoop, dit met als doel het behalen van een zo hoog mogelijke stikstofreductie.	Provincie (via eenmalige specifieke uitkering)	€5.3 mln. (eerste tranche) Tweede en derde tranche volgt.	2020-2021
2		Natuurherstel Programma Natuur 2021-2030	Uitvoering fase 1 Programma Natuur, 2021-2025	Natuurherstel stikstof overbelaste Natura 2000-leefgebieden	- Verbeteren van de natuurkwaliteit van stikstof overbelaste kwetsbare leefgebieden of habitat - Creëren van experimenteerruimte voor andere vormen van landbouw nabij en rondom stikstof overbelaste en gevoelige Natura 2000-gebieden. - Versneld realiseren van het Natuurnetwerk Nederland gericht op verwerving en inrichting van sleutelhectares - Reduceren van de emissie van stikstof voor natuurherstel van stikstofgevoelige en overbelaste Natura 2000-gebieden - Bijvoorbeeld inzetten op extensivering van bemesting binnen kansrijke gebieden rondom stikstof overbelaste gebieden. - Systeemherstel of klimaat robuuste hydrologische maatregelen door vasthouden water ten gunste van landbouw en natuur - Verbinden van leefgebieden via droge of natte landschappelijke elementen of infrastructuur - Extra inspanning gericht op bestrijding van exoten - Het reguleren van recreatie vanwege te hoge aanwezige verstoring op onder andere vogels en betreding van gebieden - Boscompensatie van boskap als gevolg van bereiken instandhoudingsdoelen Natura 2000 - Uitvoering van aanvullend benodigd onderzoek en monitoring gericht op het verkrijgen van een effectief maatregelpakket voor fase 2 2023-2030.	Terreinbeherende organisaties en andere partijen, waterschap, gemeenten, landbouworganisaties (o.a. ZLTO), particuliere grondeigenaren, ZPG en overige partijen zoals bosgroep, etc.	€19.7 mln. (indicatief)	2021-2025
3	Het versterken van natuur en landschap	Natuurnetwerk Zeeland	Realiseren van nieuwe natuur binnen het Zeeuwse Natuurnetwerk	Afronden van de afspraken in Natuurpact 1 om in 2027 het Natuurnetwerk af te ronden	- Via uitvoeringsstrategie "versnelling Natuurnetwerk Zeeland" gericht op afronding in 2027 met bijbehorende middelen en instrumenten - Stap 1: het verwerven van gronden - Stap 2: het inrichten van nieuwe verworven provinciale gronden gericht op de gewenste natuurontwikkeling - Stap 3: het vervreemden van provinciale natuurgronden - Stap 4: natuurbeheer	Provincie, terreinbeherende organisaties, waterschap, ZPG en particuliere grondeigenaren.	€61.7 mln.	2021-2027
4	Soortenbeleid en -bescherming	Beheer	Groenbeheer		Diverse verbeteringen rondom ecologisch groenbeheer	Provincie, overige bermbeheerders	€164.000,- per jaar	t/m 2023

Nr.	Thema	Subthema	Actie	Wat?	Hoe?	Uitvoering door	Middelen	Periode
5		Pacht	Provinciale gronden	Realiseren van goed functionerende natuurlijke groenblauwe dooradering	- Aanpassen pachtvoorwaarden om bij te dragen aan meer biodiversiteit. - Verkennen van nieuw grondinstrumentarium. Voorstellen hieromtrent vinden plaats via de nota grondbeleid.	Provincie, ZPG	PM	2021
6		Inzet en instrumentarium	(Tussen)evaluatie ANLb	Optimaliseren bestaande inzet en instrumentarium ter bevordering biodiversiteit in agrarische gebieden	De effectiviteit van maatregelen en de aanpak evalueren om waar nodig bijstellen.	Provincie, Poldernatuur Zeeland	€40.000,-	2021
			Toekomstvisie Agrarisch natuurbeheer		Ontwikkelen toekomstvisie Agrarisch natuurbeheer Zeeland	PM	PM	2021
			Dijken actieplan		Inventariseren bij welke Zeeuwse dijken actie gewenst is t.a.v. biodiversiteit en welke instrumenten hierbij passen.	Provincie, terrein- en natuurbeherende organisaties, landbouw en waterschap	PM	2021 e.v.
7		Kwetsbare soorten	Beleidsuitwerking actief soortenbeleid conform leefgebiedenbenadering	Stimuleren kwetsbare en bedreigde soorten	- In 2021 afronden en laten vaststellen (GS) van beleidsuitwerking actief soortenbeleid conform de leefgebiedenbenadering. Deze soorten worden ingedeeld naar voorkomen in hun leefgebied; - Uitvoeren van soortgerichte maatregelen, zoals bijvoorbeeld genoemd in het dijkenactieplan - Uitvoeren van onderzoek en monitoring van doelsoorten waar onvoldoende kennis beschikbaar is in trends of verspreiding, zoals bijvoorbeeld een boerenlandvogel als de zomertortel.	Provincie, werkgroep Soortenbeleid	€398.508,- per jaar	2021-2030
8	Natuur- en culturele beleving			Natuur zo toegankelijk, beleefbaar en vindbaar mogelijk maken	- Natuur met voorzieningen inrichten en ontsluiten - Aandacht voor onbekende(re) gebieden - Recreatieve druk verspreiden - Vergroten kennis en waardering Zeeuwse natuur, landschap en cultuur - Producten en diensten met ondernemers ontwikkelen die natuurbeleving mogelijk maken danwel vergroten	Provincie samen met natuur, milieu en vrijetijdsorganisaties, ZPG	€500.000,-	
9	Landschapsontwikkeling en -bescherming	Landelijke Bossenstrategie/de Zeeuwse Bosvisie	Landschap ecologische versterking	Uitvoering van landelijke Bossenstrategie en gemaakte afspraken tussen provincies en LNV	- Versterken van Zeeuwse landschappen en biodiversiteit door: - Realisatie van 421 hectare binnen het NNZ - Uitvoering acties en verdere afspraken vastgelegd binnen de landelijke Bossenstrategie: - Stimuleren voedselbossen en agroforestry, verbinding agroforestry - CO2 fixatie - Stimuleren van bosaanleg of houtige beplantingen buiten het NNZ, binnen het Zeeuwse landelijk gebied in synergie met andere opgaven en/of ruimtelijke ontwikkelingen zoals bos- of uitbreiding van houtige landschapselementen of bevorderen bosuitbreiding i.c.m. de RES	Provincie, terreinbeherende organisaties, waterschap, gemeenten, particulieren, ZPG, overige organisaties	Via NNZ PM	2022-2030
10		Landschapsvisie en landschapsstructuurkaart	Herijking bestaande kaders in relatie tot landschap	Opstellen landschapsvisie	- Uitwerken landschapsstructuurkaart - Aanwijzen en herijken Zeeuwse kernkwaliteiten - Aanwijzen van stimuleringsgebieden landschap	Provincie, terreinbeherende organisaties, waterschap, gemeenten, particulieren, overige organisaties	€100.000,-	2022-2023

3.3 Spoor 3: Het realiseren van de klimaatopgave uit het klimaatakkoord voor landbouw, landgebruik en natuur

Met onze inzet voor het bevorderen van een transitie naar volhoudbare landbouw en het bevorderen van biodiversiteit in agrarische gebieden geven we tevens uitwerking aan het realiseren van de doelen uit het klimaatakkoord voor de landbouw en landgebruik. Voor het initiëren van acties op het gebied van de landbouw speelt met name de sector zelf een belangrijke rol. Als Provincie willen we daar waar mogelijk bij faciliteren en ondersteunen.

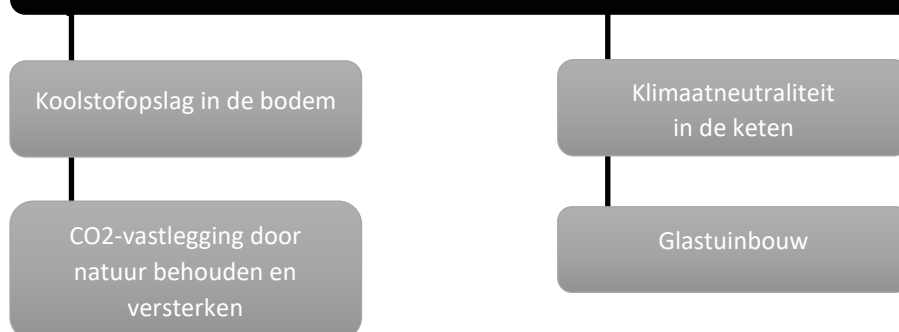

Afbeelding: Afspraken klimaatakkoord Landbouw en Landgebruik (bron: www.klimaatakkoord.nl)

Samenvatting ambities:

- Concretiseren klimaatopgaven voor landbouw en landgebruik in overleg met partners

Spoor 3: klimaatopgave uit het klimaatakkoord voor landbouw, landgebruik en natuur

3.3.1 Koolstofopslag in de bodem

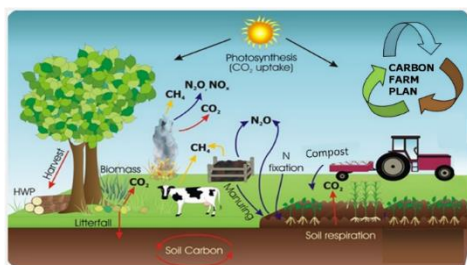
Het bevorderen van het organische stof- en koolstofgehalte in de bodem vormen belangrijke aandachtspunten in een duurzame bodembeheerstrategie voor de landbouw. Met het project Carbon Farming wordt beoogd de voedselketen klimaatneutraal te maken door het opslaan van koolstof in landbouwbodems te stimuleren. Het vastleggen van koolstof in de bodem biedt veel voordelen, zoals een vruchtbaardere en gezondere bodem van goede kwaliteit doordat voedingsstoffen en water beter worden vastgehouden. Daarnaast wordt koolstof uit CO₂ opgeslagen dat anders terecht komt in de atmosfeer. Door daarnaast in dit project te kijken naar de ontwikkeling van businessmodellen voor koolstofvastlegging kan dit op termijn niet alleen leiden tot een gezondere bodem, maar ook een beter verdienmodel voor de boer. Een gezonde bodem met (meer) organische stof is bovendien beter in staat om zoet water vast te houden.

Samenvatting ambities:

- Bevorderen organische stof- en koolstofgehalte in de bodem
- Bijdragen aan kennisontwikkeling over reductie van landbouw-gerelateerde emissies

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Carbon Farming (CO₂ opslag)

Afbeelding: Carbon farming (bron: www.marincarbonproject.org)

3.3.2 CO₂-vastlegging door natuur behouden en versterken

Samen met betrokken partijen willen we inspanning leveren om het beheer van natuur, landschap en openbare ruimte doelstellingen van onder meer biodiversiteit en ruimtelijke kwaliteit te combineren met een versterkte CO₂-vastlegging. Daarnaast het behoud van en versterking van CO₂-vastlegging in moeras- en kustecosystemen meewegen bij de uitvoering van water- en omgevingsbeleid en het beheer van grote wateren.

Dit start met het verzamelen van kennis over CO₂ vastlegging in de huidige Zeeuwse natuur. Daarna kan er gekeken worden hoe dit door beheer of inrichting versterkt kan worden.

Samenvatting ambities:

- Gezamenlijke met betrokken partijen in het beheer doelstellingen van onder meer biodiversiteit en ruimtelijke kwaliteit combineren met een versterkte CO₂ vastlegging.
- Behoud en versterking van CO₂ vastlegging in moeras- en kustecosystemen meewegen bij uitvoering van water- en omgevingsbeleid en beheer van grote wateren.

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Inzicht in duurzame koolstofvastlegging in natuur
- Actie 2: Koppelen met uitvoering van de landelijke Bossenstrategie en Zeeuwse Bosvisie (zie paragraaf 3.2.3.1)

3.3.3 Klimaatneutraliteit in de keten

Aansluitend op de beschreven inzet en ambities ten aanzien van de keten vragen we vanuit klimaat specifiek aandacht voor de verdere ontwikkeling van het PlanetProof keurmerk en de Groene cirkel benadering. Binnen de Groene cirkel benadering wordt door overheden, onderwijs- en kennisinstellingen en bedrijfsleven gekeken hoe we tot klimaatneutrale ketens kunnen komen. Door afnemer (en fabrikant van het eindproduct) meer als

uitgangspunt te nemen wordt met een Groene cirkel benadering gewerkt aan duurzamer klimaatneutraal product.

Samenvatting ambities:

- Aandacht vanuit klimaat voor verdere ontwikkeling van het Planet Proof keurmerk en de Groene cirkel benadering.
- Verkenning voor welke Zeeuwse afnemers en ketens een vergelijkbare benadering gestart kan worden.

Uitwerking in acties:

- Verkennen en uitwerken ambities met ketenpartners

3.3.4 Glastuinbouw

Met LTO onderdeel Glastuinbouw Nederland, bestaande glastuinbouwbedrijven en de desbetreffende gemeenten in Zeeland voeren wij gesprekken over de continuïteit van deze bedrijven en de vraag in hoeverre uitbreiding van bestaande concentratielocaties daarbij een optie kan zijn. Voor een eventuele doorontwikkeling gelden de volgende randvoorwaarden: Een geconcentreerde doorontwikkeling, een duurzame ontwikkeling, het realiseren van klimaatdoelstellingen in het gebied, goede landschappelijke inpassing, (on)mogelijkheden in het kader van de programmatische aanpak stikstof en vergunningverlening.

Samenvatting ambities:

- Uitkomsten gesprekken LTO Glastuinbouw Nederland, bestaande glastuinbouwbedrijven en gemeenten in Zeeland over continuïteit van de bedrijven gebruiken als input voor het Uitvoeringsprogramma en Omgevingsvisie, gericht op het verder verduurzamen van de sector en het kunnen voldoen aan de klimaatopgave.

Uitwerking in acties:

Hiervoor wordt verwezen naar de volgende programma's:

- De opgaven voor glastuinbouw naar aanleiding van het klimaatakkoord zijn opgenomen in de Regionale Energiestrategie Zeeland.

Nr.	Thema	Subthema	Actie	Wat?	Hoe?	Uitvoering door	Middelen	Periode
1	Koolstofopslag in de bodem	Klimaatneutrale landbouw in 2050	Bevorderen organische stof- en koolstofgehalte in de bodem	Stimuleren opslaan van koolstof in landbouwbodems	- Klimaat-mitigerende maatregelen om uitstoot CO2 te verminderen onder andere door toepassen andere grondbewerkingstechnieken en goed organisch stofbeheer in bodem - Verbeteren maatregelen en technieken voor vastlegging CO2 en behoud bestaande koolstofvoorraden evenals verbeteren technieken meten en monitoren koolstofgehaltes in bodem - Aan de hand van uitkomsten project Carbon Farming in samenwerking met sectoren mogelijkheden voor vervolgprojecten (o.a. innovatieve maatregelen en kennisontwikkeling) bezien	Ondernemers Erfbetreders (o.a. Rabobank) ZLTO, ZAJK	€200.000,- (Cofinanciering 2018)	2018-2022 (daarna evt. vervolgproject en)
2	Koolstofopslag in houtige biomassa	Vastleggen CO2 in biomassa via Bos en houtige landschapselementen	Stimuleren toename oppervlak aan bosaanplant en houtige elementen	Algeheel herstel biodiversiteit en vastleggen CO2 in houtige biomassa	- Realisatie van houtige beplantingen met doel fixatie van CO2 - Onderdeel van landelijke Bossenstrategie	Provincie, initiatiefnemers en belanghebbenden zoals de kwekerijsector	Via landelijke Bossenstrategie	2022-2024
3	CO2 vastlegging door natuur behouden en versterken	CO2 fixatie in Natuurlijke systemen	Inzicht verkrijgen in duurzame koolstofvastlegging binnen natuurgebieden	Opstellen adviesrapport en verspreiden kennis	- Inzicht verkrijgen in: - Rol van de natuur in koolstofvastlegging - Mogelijkheden om door inrichting of beheer hier een extra impuls aan te geven - Kennisbijeenkomst organiseren om kennis te verspreiden	Provincie	€50.000,-	2021-2022
4	Klimaatneutraliteit in de keten	Klimaat	Inzicht verkrijgen in realisatie van Klimaatneutraliteit in de keten (innovaties)	Onderzoek en uitwerking	Uitvoering van verkennend onderzoek en inventarisatie van innovatieve voorbeelden	Provincie		
5	Glastuinbouw	Zie hiervoor de opgave Regionale Energie Strategie Zeeland						

3.4 Spoor 4: Samen het verschil maken in het landelijk gebied

In Zeeland werken we samen aan het realiseren van onze ambities voor het landelijk gebied. Of het nu gaat om de transitie naar een volhoudbare landbouw, het bevorderen van biodiversiteit in het agrarisch gebied of het realiseren van de klimaatopgave voor landbouw en landgebruik, de per spoor geformuleerde ambities dragen allemaal in meer of mindere mate bij aan de doelstellingen vanuit een ander spoor.

Er komt veel af op het landelijk gebied. Dat onderstreept des te meer het belang van het zoeken naar de verbinding en het samen optrekken om stappen vooruit te maken, een gezamenlijke uitvoeringscoalitie. Er zijn verschillende landelijke en regionale ontwikkelingen die ook vragen om deze verbinding: de integrale aanpak stikstof en natuurherstel, de nieuwe periode Gemeenschappelijk Landbouwbeleid met daarin ook de (gebiedsgerichte en verbrede) doorontwikkeling van het agrarisch natuurbeheer, de landelijke en provinciale Omgevingsvisie en de daarbij behorende uitvoeringsprogramma's, enzovoort.

Dit maakt dat we met het Uitvoeringsprogramma inzetten op het realiseren van (nieuwe) uitvoeringscoalities van samenwerkende partijen die bijdragen aan het realiseren van integrale oplossingen. Samenwerking zal vooral gebiedsgericht in concrete projecten gezocht worden. De volgende (elkaar overlappende) mogelijkheden worden gezien:

1. Initiatieven uit de gebieden

In alle regio's en gebieden zijn ondernemers die ideeën hebben en stappen willen zetten op weg naar een volhoudbare landbouw, waaronder natuurinclusieve landbouw. We helpen samenwerkende ondernemers en lokale coalities graag op weg en willen projectvoorstellen ondersteunen.

2. Kansrijke locaties voor versterken biodiversiteit en volhoudbare landbouw

Vanuit biodiversiteit geredeneerd zijn die projecten waar aangesloten kan worden op al bestaande leefgebieden van soorten en habitats in het bijzonder kansrijk. Voorbeelden van gebiedsgerichte samenwerking op deze manier zijn Partridge, topgebieden De Poel en Groede en het Bruine Kiekendief project in Oost Zeeuws-Vlaanderen.

3. Doorontwikkeling agrarisch natuurbeheer

Met het nieuwe GLB wordt ook weer een nieuwe periode voor het agrarisch natuurbeheer in gang gezet. De afgelopen jaren zijn flinke stappen gezet in de ontwikkeling van het agrarisch natuurbeheer. Met de oprichting van het agrarisch collectief Poldernatuur Zeeland wordt uitvoering gegeven aan de nieuwe gebiedsgerichte aanpak met regionale collectieven. In het kader van het nieuwe GLB is er sprake van een mogelijke verbreding en intensivering van het doelbereik van het ANLb, gekoppeld aan een bredere gebiedsaanpak. Samen met het collectief Poldernatuur Zeeland en andere relevante partijen zal de komende jaren de mogelijkheid tot bredere samenwerking in een gebiedsgerichte aanpak met een verbindende plek voor agrarisch natuurbeheer onderzocht worden.

4. Gebiedsgerichte aanpak en boerenbuurnatuur

In de nieuwe stikstofwet is opgenomen dat er in alle provincies een gebiedsgerichte aanpak moet komen. In Zeeland zal voor de meest stikstofgevoelige gebieden een gebiedsgerichte agenda worden ontwikkeld. Het gaat dan om natuurherstel, systeemherstel en bronnenaanpak in en om de Natura 2000-gebieden. Ook in de ambitienota landelijk gebied was hier onder de term boerenbuurnatuur aandacht voor. De planvorming en uitvoering in deze gebieden bieden bij uitstek de kans om doelen van volhoudbare landbouw en herstel biodiversiteit te verbinden.

5. Natuurinclusieve samenleving

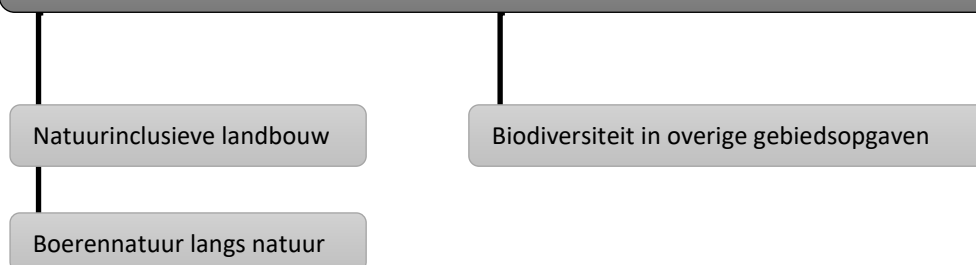
Dit betreft het meekoppelen van (bio)diversiteit in andere gebiedsopgaven.

Samenvatting ambities:

Benutten van bestaande en nieuwe uitvoeringscoalities van samenwerkende partijen die bijdragen aan het realiseren van integrale oplossingen en integraal vormgeven van nieuwe ontwikkelingen op de korte, middellange en lange termijn. Voorbeelden daarvan zijn:

- Het realiseren van volhoudbare landbouw vormen zoals natuurinclusieve landbouw en multifunctionele boerennatuur rondom of langs alle Zeeuwse natuurgebieden.
- Biodiversiteit als onlosmakelijke opgave meenemen in overige (gebieds)opgaven
- Het stimuleren van landschapsontwikkeling en -bescherming als onderdeel van.

Spoor 4: Samen het verschil maken in het landelijk gebied

3.4.1 Het realiseren van meer natuurinclusieve landbouw

Volhoudbare landbouw, natuurinclusieve landbouw, biologische landbouw, agrarisch natuurbeheer en landbouwinclusieve natuur. Termen met deels dezelfde betekenis, deels een belangrijke overlap en deels verschillend. Hieronder volgt een uiteenzetting waarin de vormen zich onderscheiden.

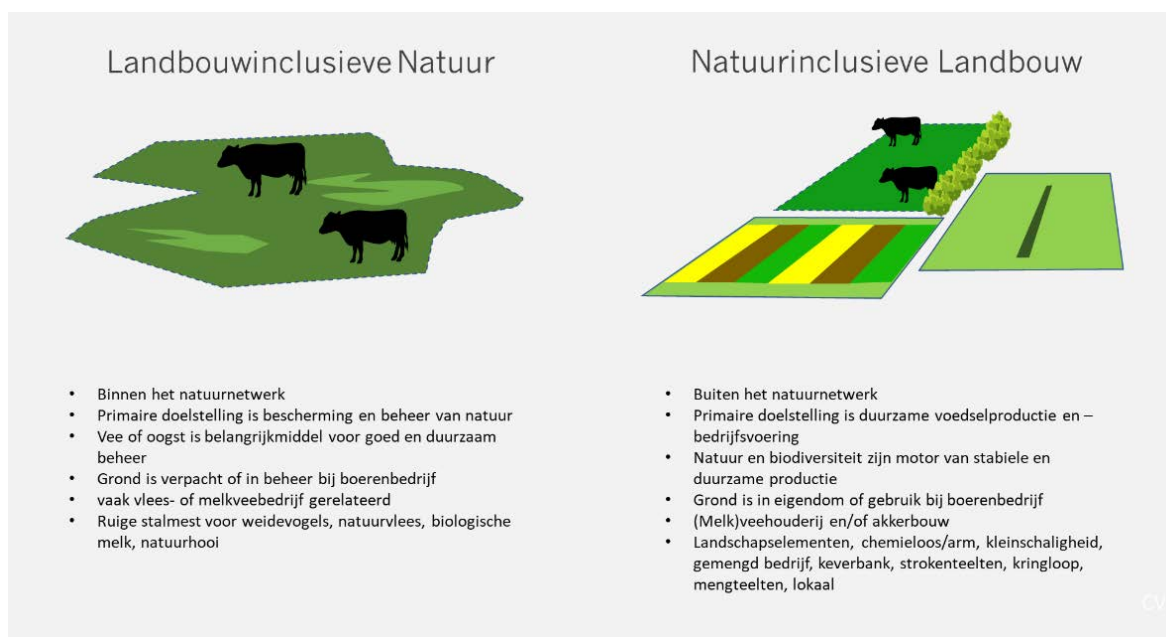
Volhoudbare landbouw is een vorm van landbouw die op de lange termijn houdbaar is. Landbouw die in de volle breedte toekomst bestendig is, dus ook sociaal economisch en qua effecten op de omgeving.

Wanneer (volhoudbare) landbouw op basis van natuurlijke processen en met aandacht voor de natuur gebeurt, spreken we in dit document over *natuurinclusieve landbouw*. Daaronder wordt verstaan een vorm van landbouwproductie waarbij soorten en natuurlijke processen de productie ondersteunen en/of soorten de ruimte krijgen zonder een direct effect op de productie. Natuurinclusieve landbouw hoeft niet biologisch te zijn of betrokken bij het agrarisch natuurbeheer, maar deze kunnen de natuurinclusiviteit wel versterken.

In de *biologische landbouw* wordt sterk rekening gehouden met milieueffecten en dierenwelzijn. Vaak betreft dit ook volhoudbare landbouw en heeft het een sterke potentie om agrarische natuurwaarden te versterken, maar hier wordt niet per definitie rekening mee gehouden te worden.

Agrarisch natuurbeheer is een vorm van natuurbeheer op landbouwgrond buiten natuurgebieden, gericht op unieke agrarische natuurwaarden en kan binnen alle vormen van landbouw ingezet worden.

Landbouwinclusieve natuur betreft de natuurgebieden waarbij agrariërs een integrale en cruciale bijdrage leveren aan het natuurbeheer. Vaak vindt dit plaats in de vorm van begrazing, hooien of grondbewerkingen.

Figuur: Een uiteenzetting van verschillen tussen Landbouwinclusieve natuur en Natuurinclusieve landbouw

Natuurinclusieve landbouw kan vele vormen hebben. Per gebied en sector kan de invulling ervan daarom verschillen. Er bestaan mooie voorbeelden van, maar ook daaruit blijkt dat het locatie- en bedrijfsafhankelijk is. Daarom willen we aan de beweging richting natuurinclusieve(re) landbouw bijdragen door bouwstenen te helpen ontwikkelen en gebiedsprocessen die de zoektocht aangaan, te ondersteunen.

Ook landbouwinclusieve natuur willen we stimuleren en, door het wegwerken van praktische en administratieve barrières, verbeteren door onder andere agendering binnen de daarvoor bestaande gremia.

Onder het begrip natuurinclusieve landbouw komen zowel het spoor van transitie naar een volhoudbare landbouw als ook het versterken van de biodiversiteit in het landelijk gebied samen. Volgend op de sporen 1 en 2 kunnen hier verschillende benaderingen worden gevolgd. Allereerst is er de wens dat zoveel mogelijk ondernemers initiatieven nemen en gaan experimenteren met natuurinclusieve landbouw en daarin ondersteund worden.

Samenvatting ambities:

- Stimuleren dat zoveel mogelijk ondernemers initiatieven nemen en gaan experimenteren met natuurinclusieve landbouw en ze daarin ondersteunen.
- Met een gebiedsgerichte benadering voor natuurinclusieve landbouw in de praktijk laten zien hoe meer aandacht voor biodiversiteit in een gebied zowel de landbouw als de natuur ter plaatse ten goede kan komen.

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Verbinding landbouw en natuur versterken
- Actie 2: In kaart brengen belemmeringen en oplossingen landbouwinclusieve natuur

3.4.2 Het realiseren van multifunctionele boerenbuurnatuur langs kwetsbare natuurgebieden

Met het realiseren van multifunctionele boerenbuurnatuur werken we aan een meer geleidelijke overgang tussen kwetsbare natuurgebieden en het agrarisch gebied. Het realiseren van een meer geleidelijke overgang moet er voor zorgen dat het probleem waarvoor het betreffende natuur- en/of het aangrenzende agrarisch gebied kwetsbaar is geheel of gedeeltelijk wordt opgelost. Het kan daarbij dus gaan om problemen in het natuurgebied op het gebied van bijvoorbeeld verdroging, vermesting (stikstof) of een te hoge recreatiedruk, maar ook om problemen in het agrarisch gebied (bijvoorbeeld bij wateroverlast of droogte, faunaschade of als aanvullende bronmaatregel in het kader van het stikstofdossier die tot extra ontwikkelruimte voor boeren elders in Zeeland zou kunnen leiden). Het multifunctionele karakter van de boerenbuurnatuur biedt bovendien mogelijkheden voor koppeling met andere functies.

Samenvatting ambities:

- Meer geleidelijke overgang tussen kwetsbare natuurgebieden en het agrarische gebied om kwetsbaarheden en problemen op te lossen
- Minimaal één initiatief voor boerenbuurnatuur in de uitvoeringsagenda

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Gebiedsgerichte aanpak en boerenbuurnatuur

3.4.3 Biodiversiteit meenemen in overige (gebieds)opgaven

Het bevorderen van biodiversiteit en het streven naar volhoudbare landbouw vormen niet de enige opgave in het agrarisch gebied. De energietransitie is een opgave die daarbij veelvuldig wordt genoemd. Een andere opgave vormt het klimaat. Zowel het nemen van maatregelen ten behoeve van klimaatadaptatie als ten behoeve van klimaatmitigatie bieden meekoppelkansen voor het bevorderen van biodiversiteit in het agrarische gebied.

Herstel van de biodiversiteit speelt ook daar waar het gaat om een combinatie met nieuwe te ontwikkelen of bestaande functies. Voorbeelden daarvan zijn bebouwd gebied of meekoppel-maatregelen voor de biodiversiteit met andere opgaven zoals een Regionale Energie Strategie.

Als Provincie willen we initiatiefnemers faciliteren bij het meenemen van maatregelen gericht op behoud en versterking van de algehele Zeeuwse biodiversiteit. Via verschillende sporen van het Natuurbeleid zoals het soortenbeleid zetten we daar op in en zorgen daarbij voor 'visuele' en hanteerbare inrichtingsvoorbeelden die meegenomen kunnen worden binnen gebiedsopgaven of andere ruimtelijke ontwikkelingen. Ook stimuleren we voorbeeld projecten.

Een voorbeeld van visualisering van inrichtingsmogelijkheden is de Zeeuwse Bosvisie waarbinnen ook receptenkaarten op basis van zoekgebieden zijn gedefinieerd in relatie tot bosrealisatie of landschapsversterking in combinatie met andere ruimtelijke opgaven. Daarbij pakken we een faciliterende rol en stimuleren waar dat kan. Ook zoeken we daarbij de synergie met opgaven zoals de strategische aanpak stikstof of het Zeeuws Deltaplan Zoet Water. In aansluiting op landelijke sporen, zoals de transitie naar een natuurinclusieve samenleving en daaraan gekoppeld een Basiskwaliteit Natuur, zetten we in op het opstellen van een Zeeuwse gedragen natuurinclusieve agenda voor de langere termijn en de daarbij behorende uitvoeringsstrategie daarbij (zie daarvoor ook paragraaf 3.2.1.1).

Om biodiversiteit goed te kunnen borgen en ook ecologisch de juiste maatregelen te kunnen nemen in combinatie met andere gebiedsopgaven alsmede ook de bescherming van landschap beter te kunnen regelen is een actuele en duidelijke landschapsstructuurkaart onmisbaar. Als Provincie gaan we de komende periode dan ook de bestaande landschapsstructuurkaart herzien waarbij we willen komen tot specifieke aanwijzing van provinciale Zeeuwse kenmerkende landschappen.

Samenvatting ambities:

- Meekoppelkansen benutten voor het bevorderen van biodiversiteit in het agrarische gebied (zoals energie, klimaat, waterberging/zuivering/veiligheid, recreatie, wonen, leefbaarheid, zorg en welzijn).

Uitwerking in acties:

- Actie 1: Biodiversiteit meenemen in overige (gebieds)opgaven

Nr.	Thema	Subthema	Actie	Wat?	Hoe?	Uitvoering door	Middelen	Periode
1	Realiseren meer natuurinclusieve landbouw	Duurzame en gezonde landbouw	Verbinding landbouw en natuur versterken	Boeren en boerenlandnatuur door (en met) elkaar floreren	- Bestaande en nieuwe initiatieven ondersteunen en meer sturen op: - Stimuleren van projecten en gebiedsprocessen waarbij landbouw en natuur samen op zoek gaan naar vormen van, en verdienmodellen voor, een meer natuurinclusieve landbouw. - Organiseren jaarlijkse inspiratie- en netwerkbijeenkomst voor natuurinclusieve landbouw om projectupdates en ideeën te delen	Belangenbehartigers (agrarisch, natuur), ZPG, ondernemers en onderzoekers	€200.000,- tot €400.000,- POP	2021-2030
				Landbouwinclusieve natuur	In kaart brengen belemmeringen en oplossingen landbouwinclusieve natuur		PM	PM
2	Het realiseren van multifunctionele boerenland langs kwetsbare natuurgebieden	Boerenland	Goed voorbeeld van boerenlandnatuur, door samenwerking tussen natuur en landbouw	Vormen van volhoudbare landbouw creëren, waarbinnen voor beiden ruimte is	- Voorbeeld ontwikkelen van hoe een kwetsbaar natuurgebied door multifunctionele zone robuuster gemaakt kan worden - Vrijwillig en participatief gebiedsproces rondom kwetsbaar natuurgebied, zoals bijvoorbeeld inhaken op gebiedsproces Natura 2000 gebied of herstel hydrologische situatie nat weidevogelgebied	Agrarisch ondernemers, natuurbeherende organisaties, ZPG, gebiedspartijen (afhankelijk van de te koppelen opgave)	€100.000,-	2021-2024
3	Biodiversiteit meenemen in overige (gebieds)opgaven	Herstel biodiversiteit landelijk gebied	Natuurinclusieve benadering initiëren	Realiseren van natuuropgaven in synergie met andere opgaven	- Faciliteren en stimuleren van biodiversiteit versterkende maatregelen binnen overige gebiedsopgaven en ruimtelijke ontwikkelingen - Het verzorgen van deelbare kennis hierover voor initiatiefnemers, grondeigenaren en mede overheden - Het opstellen van een Zeeuwse natuurinclusieve agenda inclusief uitvoeringstrategie in lijn met landelijke ontwikkelingen hierin zoals een Basiskwaliteit Natuur	Provincie, landbouwsector, terreinbeherende organisaties, particulieren, ZPG, andere overheden	PM	2021-2030

4. Financiën

In deze paragraaf wordt aangegeven welke middelen op hoofdlijnen per spoor beschikbaar zijn voor de uitvoering van dit uitvoeringsprogramma en waarvoor deze worden ingezet. Voor de uitvoering van het Uitvoeringsprogramma zijn zowel Rijks, provinciale als Europese middelen beschikbaar. Het programma vormt als het ware ook de kapstok en de verbinding tussen verschillende bestaande programma's. Hiervoor zijn separate middelen voorhanden. Daarnaast zal ook gezocht worden naar andere mogelijkheden voor financiering, bijvoorbeeld door het zoeken naar synergie met ander opgaven of financiering van opgaven door derden. Dit hoofdstuk geeft derhalve een overzicht van middelen die beschikbaar zijn. Op basis van goede plannen en projecten blijken er daarnaast verschillende kansen te zijn voor extra financiering, bijvoorbeeld via Europa of de afgelopen jaren via Regiodeals met het Rijk.

4.1 Rijks-, Europese en provinciale middelen

Spoor 1: Het bevorderen van de transitie naar een volhoudbare landbouw

Voor stimulering van projecten worden Europese POP3/GLB-middelen met provinciale cofinanciering ingezet. POP3 staat voor het derde plattelandsontwikkelingsprogramma en is een Europees subsidieprogramma voor het ontwikkelen, verduurzamen en innoveren van de agrarische sector in Nederland. Het bestaande POP3 wordt verlengd en loopt tot en met 2022 door als POP3+-programma.

Gedurende 2021 en 2022 wordt door Nederland invulling gegeven aan het nieuwe Europees landbouwbeleid via het GLB en het Nationaal Strategisch Plan voor de nieuwe periode tot en met 2027. Het nieuwe GLB gaat toekomstbestendig en duurzaam boeren veel sterker belonen. POP3+ biedt daarbij de ruimte en financiële middelen om door te gaan met de bestaande POP3-subsidies. De hiervoor benodigde cofinanciering komt van de provincie en van het waterschap indien het water gerelateerde projecten betreft.

Verder zijn er verschillende andere Europese programma's (o.a. Operationeel Programma Zuid) en Rijksregelingen (o.a. Regiodeals) die mogelijkheden bieden voor projecten volhoudbare landbouw.

Spoor 2: Het bevorderen van de biodiversiteit

Ook voor bevordering van de biodiversiteit binnen agrarische gebieden kan gebruik worden gemaakt van provinciale subsidies die gekoppeld zijn aan het verbeteren van de kwaliteit van leefgebieden en deze beter in te richten. Bijvoorbeeld voor verschillende kwetsbare soorten binnen het Landelijk Gebied of in combinatie van het fixeren van CO₂ door aanplant van houtige landschapselementen of bosversterking overeenkomstig de Zeeuwse Bosvisie. Bovendien omhelst het Programma Natuur, fase 1 2021-2023 rijksmiddelen die binnen het landelijk gebied in te zetten zijn voor het herstel van stikstof overbelaste Natura 2000-natuur. Dit als onderdeel van de landelijke structurele aanpak stikstof. Rijksmiddelen voor de reductie van stikstofbronnen (puntbronnen of piekbelasters) zijn daarbij enkel bestemd voor de opkoop van eventuele agrarische bedrijven (opkoopregeling veehouderijen Zeeland).

Overige middelen voor Natuurherstel en de realisatie van het Natuurnetwerk Zeeland betreffen rijksmiddelen op basis van eerder gemaakte bestuurlijke afspraken tussen provincies en het Rijk zoals deze zijn vastgelegd in het Bestuursakkoord natuur (2011/2012), het Natuurpact (2013) en de Bestuursovereenkomst grond (2013). De subsidieregelingen SNL, ANLb en SKNL regelen verder de geldstromen voor diverse partijen die de Zeeuwse

natuur beheren. De provincie zet daarbij ook een deel eigen middelen overeenkomstig vastgelegde afspraken met het Rijk.

Spoor 3: Het realiseren van de klimaatopgave uit het klimaatakkoord voor landbouw, landgebruik en natuur

Dit betreft inzet van provinciale middelen die gekoppeld zijn aan de landelijke Bossenstrategie en de Zeeuwse Bosvisie als provinciale uitwerking daarbij. Daarbij is stimulering tot 2024 gericht op het vergroten van het oppervlak van houtige beplantingen en/of bos waarbij CO₂ wordt vastgelegd in biomassa. Hierbij is ook sprake van overlap met spoor 1 en spoor 2 daar waar het gaat om vormen van volhoudbare landbouw en of maatregelen voor biodiversiteitsherstel of een bijdrage aan natuurherstel gericht op de reductie van stikstofdepositie.

Spoor 4: Samen het verschil maken in het landelijk gebied

De beschikbare middelen voor dit spoor bestaan uit provinciale middelen aangevuld met POP3-middelen tot 2023 voor agrarisch natuurbeheer. Daarbij bestaat ook een overlap met spoor 1 en 2.

4.2 Globaal overzicht totale beschikbare financiën per spoor

Wat	incidenteel	Structureel	Opmerkingen
Spoor 1: Transitie naar een volhoudbare landbouw			
POP/OP Zuid	-	€ 2.200.000,-	Deel provincie en deel Europa POP3+ tot 2023. Na 2023 opnieuw te bezien. Verder ook middelen voor zoet water en POP water
Food-landbouw	-	€ 312.000,-	Provinciale middelen
Bodemconvenant	-	€ 124.000,-	Provinciale middelen
Spoor 2: Bevorderen van de biodiversiteit			
Natuurherstel en Programma Natuur	€ 6.600.000,-	€ 3.600.000,-	Rijksmiddelen (€ 3.600.000,- Natuurpact 2013) en binnenkort Programma Natuur, fase 1 2021–2023, verwachting jaarlijks € 6.600.000,-)
Soorten	€ 200.000,-	€ 394.000,-	Het incidentele bedrag is voor pilots actieve soortenbescherming (2021 en 2022)
Natuurbeheer	-	€ 7.823.000,-	Deel Rijksmiddelen (Natuurpact 2013) en deel Provinciale middelen
Natuurontwikkeling	-	€ 5.000.000,-	Schatting middelen uit begroting, fonds en Investeringsagenda t/m 2027
Natuurbranding en -belevén	-	€ 561.000,-	Provinciale middelen
Exotenbestrijding	-	€ 258.000,-	Rijksmiddelen (Natuurpact 2013)
Spoor 3: Klimaatopgave uit het klimaatakkoord voor landbouw, landgebruik en natuur			
Bosvisie	PM	-	Provinciale middelen, periode 2022 - 2024
Spoor 4: Samen het verschil maken in het landelijk gebied			
Natuurinclusieve samenleving	€ 124.000,-		2021 t/m 2024 jaarlijks, voor biodiversiteit, klimaat en bedrijventerreinen
Agrarisch Natuurbeheer	-	€ 2.300.000,-	Deel provincie en deel Europa POP3+ tot 2023. Na 2022 opnieuw te bezien.
Gebiedenaanpak	-	€ 342.000,-	Provinciale middelen

De financieringsinstrumenten, waaronder verwerving, tijdelijk beheer, kavelruilbureau Zeeland, Grondbank et cetera, worden uitgewerkt in de Nota Grondbeleid.

5. Samenwerking in uitvoering

Het realiseren van doelen en ambities binnen het Zeeuwse landelijk gebied kunnen we als provincie niet alleen. Het adagium is en blijft “Samenwerken aan het Zeeuwse platteland” met als doel gebruik te maken van ieders rol naast kennis en kunde. Als Provincie nemen we daarin de rol van stimulator, verbinder en regisseur. We brengen partijen in contact met elkaar, stimuleren ontwikkelingen en treden daarnaast zelf op als initiator van projecten en ontwikkelingen. Ook blijven we daarbij de verbinding zoeken met andere belangrijke opgaven.

5.1 Organisatie van uitvoering; Provinciale Commissie Groene Ruimte

De uitvoering van de acties onder de verdere sporen vindt plaats binnen bestaande samenwerkingsgremia, gekoppeld aan de verschillende thema's en/of beleidsvelden. Er is draagvlak om ook bestuurlijke bijeenkomsten over de voortgang van uitvoering te organiseren. Doel daarbij is naast evalueren nieuwe trends en ontwikkelingen te benoemen die van invloed zijn op het Uitvoeringsprogramma. Indien noodzakelijk vindt actualisatie plaats van ambities en acties overeenkomstig deze ontwikkelingen. Het Uitvoeringsprogramma moet een levend document zijn. Juist dossiers als Stikstof, Natuurherstel, de nieuwe periode GLB en het Zeeuws Deltaplan Zoet Water laten zien dat er veel ontwikkelingen zijn waarop voor volhoudbare landbouw en biodiversiteit ingespeeld moet worden en die ook kansen voor uitvoering van maatregelen en projecten geven.

We zullen de PCGR benutten om blijvend samen te werken met partijen op de uitvoering van het beleid voor het landelijk gebied. In deze commissie met partijen en medeoverheden zullen we nieuwe kansen en ontwikkelingen bespreken en er samen voor zorgdragen dat de onderlinge verbindingen worden versterkt en er voortgang in aanpak en uitvoering blijft.

5.2 Sturing en monitoring

Gedeputeerde Staten is verantwoordelijk voor de uitvoering van het provinciaal Uitvoeringsprogramma en Provinciale Staten heeft naast een controlerende rol ook een kaderstellende rol in relatie tot uitvoeringskaders, vertaald in middelen en in te zetten instrumentarium. In de Wet inrichting landelijk gebied (WILG) zijn de verantwoordelijkheden en rol van de Provincie opgenomen ten aanzien van herverkaveling. Deze wet zal onderdeel gaan worden van de Aanvullingswet Grondeigendom behorende bij de Omgevingswet. De voortgang van de implementatie van het Uitvoeringsprogramma zal worden gemonitord, waarbij één keer per twee jaar gerapporteerd wordt aan Gedeputeerde Staten. Dat betekent dat voortgang en effectiviteit van het Uitvoeringsprogramma door Gedeputeerde Staten gevolgd gaat worden en aan de Provinciale Staten wordt voorgelegd via de begroting en provinciale jaarrapportage hierover.

Figuur: PDCA-cirkel

Monitoring van voortgang en effecten van uitvoeringsmaatregelen op bijvoorbeeld biodiversiteit moet plaats vinden ten behoeve van de evaluatie en rapportage. Voor een deel vindt dit plaats via de reguliere monitoring zoals deze is afgesproken binnen het Natuurnetwerk Nederland en Natura 2000. Ten behoeve van biodiversiteit in het landelijk gebied is er aanvullende monitoring nodig evenals voor nieuwe maatregelen uit het Uitvoeringsprogramma. Verdere uitwerking van de monitoring worden opgenomen in het Provinciaal Monitoringsplan natuur en biodiversiteit 2022. Resultaten van de monitoring worden opgenomen in de driejaarlijkse Natuurrapportage Zeeland.

Afkortingen

ANLb:	Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer
GLB:	Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
EU:	Europese Unie
IBP-VP:	Interbestuurlijke Programma Vitaal Platteland
KasZ:	Klimaatadaptatiestrategie Zeeland
KPI:	Kritische Prestatie Indicator
LNV:	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselveiligheid
NNZ:	Natuurnetwerk Zeeland
PCGR:	Provinciale Commissie Groene Ruimte
POP:	Plattelandsontwikkelingsprogramma
PM:	Pro Memorie (nog geen uitsluitel)
RES:	Regionale Energie Strategie
SKNL:	Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap
SNL:	Subsidiestelsel Natuur en Landschap

Colofon

Uitgave
Provincie Zeeland

Fotografie
Ben Biondina

Bezoekadres
Provinciehuis, Abdij 6
4331 BK Middelburg

Contact
provincie@zeeland.nl

